

५-१-८८
श्री लघु भगवद् गीता

प्रकाशकः--डि.तगराम डि.मेहराम देशमवाणा

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક C-C-57 બર્ગાંક

પુસ્તકનું નામ C-૬૫ સ્થાપનાના

વિષય કદ્દ: ૬૯

॥ॐ॥

શ્રી લઘુ ભગવદ્ ગીતા

(પદ્યાત્મક ભાષાંતર)

કર્તા

સ્વ૦ કવિશ્રી ગણુપતરામ રાજરામ ભટ્ટ.

(પ્રતાપ નાટક—લઘુભારત આદિના રચનાર)

દોહરો

શ્રી ભગવદ્ ગીતા કરે, માનવ જન્મ કૃતાર્થ;
જેથી મોહ ટળે અને, ફળે ચાર પુરુષાર્થ.

પ્રકાશક અને મુદ્રક,

ઉત્તમરામ ઉમેદરામ રેશમવાળા

ગુજરાત સ્ટાન્ડર્ડ પ્રેસ, હશીઝમંજીલ; જ્યુની મુંબઈ બેંક, સુરત.

સર્વ હક્ક પ્રકાશકને સ્વાધીન છે.

સંવત ૧૯૭૮.

સન ૧૯૨૨

મૂલ્ય ચાર આના

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય.
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૃતિસંઘ સંગ્રહ

સર્વ જગત્માન્ય શ્રી ભગવત્ ગીતાથી કોઈકજ અજાણ્યું હશે. કર્મ, ભક્તિ, અને જ્ઞાનનું ઉચ્ચ કોટીનું ભાન કરાવનાર આ ગ્રંથનું કવિ શ્રી ગણપતરામ રાજરામે તેમાંનો એક પણ મુખ્ય મુદ્દા પડ્યો ન રહે તેમ લઘુભારત તેમાંના નવનીત (માંખણ) રૂપ રચી પ્રસિદ્ધ કર્યું છે, જે પાંચ ભાગ (પુસ્તક)માં પ્રસિદ્ધ થયું છે. જે રીતે મહાભારત ઉપરથી લઘુભારતની રચના કરી છે, તેજ રીતે તેમણે ભીષ્મપર્વમાં ભગવદ્ ગીતા લખી છે. મહાભારતમાંની ગીતા ૭૦૦ શ્લોકમાં છે, ત્યારે લઘુભારતમાંની ગીતા ૩૫૦ પદ્યમાં છે; માટે તેનું નામ “લઘુ ભગવદ્ ગીતા” રાખ્યું છે. મહાભારતની ગીતાના ત્રણ કાંડ છે, તે પ્રત્યેકમાં કર્મયોગ, ભક્તિયોગ અને જ્ઞાન યોગનો વિષય અનુક્રમે છે. દરેક કાંડમાં છ છ અધ્યાય છે. એ પ્રમાણે તે ગીતામાં ૧૮ અધ્યાય છે. લઘુભારતની લઘુ ગીતામાં ત્રણ કડવાં કરી દરેકમાં છ છ અધ્યાયનું રહસ્ય સમાવી ત્રણ કાંડ પૂર્ણ કર્યા છે.

શ્રીયુત ગણપતરામ રાજરામ ભટે આ પુસ્તક પ્રગટ થઈ તેમની જ્ઞાતિના ગ્રહસ્થાને તેનો ખાસ લાભ મળે એવી ઇચ્છા મુંબઈની મેસર્સ ભગવાનદાશ રૂપચંદની

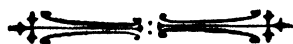
કુાંવાળા અને ધરમપુર સ્ટેટના બિલ્ડીંગ કંટ્રાક્ટર રાં રાં સમરથલાલભાઈ જેઠાલાલને પ્રદર્શિત કરી હતી, જે પાર પડે તે પહેલાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થવાથી એ પુસ્તક બહાર પડી શક્યું નહોતું. તે પછી રાં રાં સમરથલાલભાઈ મારફત સદગત રાં ગણપતરામના પુત્ર રાં રાં ગોવીન્દલાલભાઈની સંમતિથી ચોક્કસ શરતે આ પુસ્તક પ્રગટ કરી વેચવાનો સર્વ હક મને મળ્યો છે. આ હક મળવા માટે રાં રાં સમરથલાલભાઈ અને રાં રાં ગોવીન્દલાલભાઈનો અત્યંત આભાર પ્રદર્શિત કરું છું. કર્તાનો ઉદ્દેશ તેની સ્વજ્ઞાતિના ગ્રહસ્થાને ખાસ લાભ આપવાનો હતો. તેવીજ રીતે દરેક જ્ઞાતિમાં લઢાણીરૂપ આ પુસ્તક વહેંચાય અને દરેક જ્ઞાતિની પુરૂષોને એકસરખી રીતે ઉપયોગી થાય અને હુમેશ તેનું મનન થાય તેવા શુભ હેતુથી આ પુસ્તક મેં પ્રગટ કર્યું છે; અને તેના પ્રુદ્ધ વાંચવામાં મારા જે જે મિત્રોએ મદદ કરી છે તેમનો આભાર માનું છું. આ પુસ્તકની કીંમત માત્ર ચાર આના રાખી છે જેથી તેનો લાભ લોકો ઉલટથી લેશે તો મારા યતન સફળ થયો માનીશ.

બળેવ, સંવત ૧૯૭૮ }

પ્રકાશક.

ॐ

तत्सत् परमात्मने नमः ॥

श्री लघु भगवद् गीता

—:०:—

મંગળાચરણ.

હરિગીત છંદ

હે પરબ્રહ્મ પરાત્પરા ! તુજને સ્મરી હું નેમથી,
માનવતાણું મંગળ થવા, ઈચ્છા ધરી ઉર પ્રેમથી;
શ્રી કૃષ્ણ ને અર્જુનતણા, સંવાદની સુખકારિણી,
હસ્તામલકસમ આ લખું, ગીતા સુલવજળતારિણી. ૧

તે ચત્નમાં કરજો સફળ, બળવાન કરી મારી મતિ,
માણું છું એ, કર જોડો હું, સુકૃતાર્થ કરજો મુજ કૃતિ;
વાંચે સુણે લઘુ આ ગોંતા, લવ સફળ તેનો પ્રભુ કરો,
માગે છે ગણપતરામ એ, લવ દુઃખ તેનું હરિ હરો. ૨

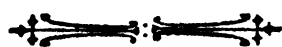
॥ ॐ ॥

શ્રી લઘુ ભગવદ્ ગીતા.

અધ્યાય ૧ લો.

—:—

કર્મયોગનો સાર

રચિત્રા છંદની દેશી

(ગીતાધ્યાય ૧ લો.)

ધર્મક્ષેત્ર કુરુક્ષેત્ર વિષે લેગા થયલા મુજ પુત્ર અને
પાંડુપુત્રોએ શું કીધું, તે કહે હે સંજય ! અત્ર મને. ૧
સંજય તે કહેવું સુણી ઉચર્યો, હે નૃપ ! પાંડવ વ્યૂહ તણી-
બોધ રચના તમ દુર્યોધન, ઉચર્યો જઈ શું કોણ ભણી. ૨
હે શુર ! પાંડવની સેના આ, પેખો જે છે ભવ્ય ઘણી;
કુપદ પુત્ર તમ શિષ્યે રચના, કરી છે તેના વ્યૂહતણી. ૩

જેમાં સંગ્રામ વિષે શૂરા, ભીમ, પાર્થ, સાત્યકિ જેવા-
 ધનુર્ધરા છે, તેમ મહારથી, કૃપ, વિરાટ સુ છે તેવા. ૪
 ધૃષ્ટકેતુ ને ચેકિતાન, ત્યમ વીર્યવાન કાશીરાજ, -
 કુંતિભોજ, પુલ્યત આદિ છે, મહારથી મોટા ઝાઝા. ૫
 આપણી સેનામાં આપ તથા, ભીષ્મ, કર્ણ, અશ્વત્થામા,
 કૃપ, વિકર્ણ ને સોમદત્તિ છે, રહેનારા અરિના સામા. ૬
 તેમજ બીજા પણુ બહુ શૂરા, છે મુજ માટ મરે તેવા,
 છે જે અશ્વ પ્રવીણ ઘણા, જડવા બહુ દુર્લભ એ જેવા. ૭
 નોપણુ ભીષ્મે રક્ષેલું આ, આપણું સૈન્ય સમર્થ નથી;
 ભીષ્મે રક્ષેલું પાંડવનું, સમર્થ છે, જે વ્યર્થ નથી. ૮
 તેથી ભીષ્મનિ રક્ષા માટે, નિજ ત્રિભાગનું સૈન્ય લઈ-
 ઊભા રહો તમે સર્વે, તે સેનાપતિની પાસ જઈ. ૯
 આમ ઉચ્ચર્યો તે એવામાં, પ્રસન્ન કરવાને તેને,
 સિંહનાદ કરી શંખ વગાડ્યો, ભીષ્મે હર્ષ થવા એને. ૧૦
 શંખ, ભેરિ, પાણુ વાદિક વાગ્યાં, એ પછી કૌરવ દળમાંહે;
 ઘોષ ઉડ્યો અતિ ત્રાસજનક, ગાળ રહી પૃથ્વી નૃપ ત્યાંહે ૧૧
 તે પછી કૃષ્ણે પાંચજન્યને, દેવદત્ત પાથે કૂંક્યો;
 પૌંડ્ર ભીમસેને કૂંક્યો, અતિ જોર કરી તે પર ઝૂક્યો. ૧૨

૬ સોમદત્તિ—સોમદત્તનો પુત્ર બૃશિશ્રવા.

ધર્મે અનંતવિજય ત્યમ, નકુળે સુધોષ ઘેષ કર્યો ત્યાંહે;
 મણિપુષ્પક ખૂર્યો સહદેવે, પાંડવની સેનામાંહે. ૧૩
 દ્રુપદ વિશટાદ્યએ પણ તદા, નિજ નિજ કેસ શંખધ્વની—
 ક્રીધા કૌરવ હૃદય વિદારણ, જુગતી જુધની એમ બની. ૧૪
 એવે કેશવને કહ્યું પાર્થે, એ સેના વચ્ચે મારો—
 રાખો રથ ઊભો હે માધવ ! કહું તે ધ્યાન વિષે ધારો ૧૫
 દુષ્ટપુષ્પ દુર્યોધનનું, પ્રિય કરનારા જે છે આબ્યા,
 જોઈ તેમને ત્યાં રહીને હું, ભૂંડાને જે છે લાબ્યા. ૧૬
 કૃષ્ણે પાર્થ કહ્યા પરમાણે, પછી રથ તેનો હે રાજ !
 સ્થાપ્યો એ સેનાની વચ્ચે, જ્યાં અરિ જોધ હતા ઝાઝા. ૧૭
 પ્રમુખ તેહમાં ભીષ્મ, કાણ ને, નૃપ બીજાઓની સામે—
 સખી અર્જુનને હરિ ઉચ્ચાં, જો આ તેમ કર્યું આ મેં. ૧૮
 જોયું પાર્થે તે ત્યાં દીડા, સગા સનેહી ગુરુએ નિજના;
 દયા એથી ઉરમાં અતિ ઉપજી, જેથી ચિત્ત રહ્યું સ્થિર ના. ૧૯
 તેથી તે ઉચ્ચો હરિ પ્રત્યે, આ સ્વજનોને જોઈ અરે !
 કંપે છે મુજ મન યુધ કરવા, ધીરજ ચિત્ત જરા ન ધરે. ૨૦
 ગાત્ર શિથિલ મુજ થઈ જાય છે, વિચારતાં યુધ વાત અરે !
 જણાય છે ખોટું કરવાનું, આ કરથી હે નાથ ! ખરે. ૨૧
 તેથી ગાંડીવ સરે છ કરથી, ત્વચા બધેથી બળે છ બહુ;
 વિપરીત ચિન્હ દીસે છે, લાલ સગા હણવામાં હું ન લહુ. ૨૨

માટે જય કે રાજ્ય તથા સુખ, નથી જોઈતું કહું તમને;
 સ્વજન હણીને પ્રાપ્ત કરેલું, ત શું સુખ દેશે અમને ? ૨૩
 અરે ! જેમને માટે ઇચ્છવું, તે છે અહીં આવ્યા મરવા,
 તો હું તેવું કરીશ કદી નવ, ભુંડો ભાગ લઈ ફરવા. ૨૪
 માટે તંઓ હણશે મુજને, તોપણ કહું છું સત્ય સહી,
 આવેલા સંબંધી સ્નેહીને, સંગ્રામે હું હણીશ નહીં. ૨૫
 ત્રૈલોક્ય લોકના રાજ્યસાડુ પણ, નથી ઇચ્છતો તેમ અરે !
 તો કેવળ પૃથ્વી માટે કહો, મધુસૂદન ! કયમ પાર્થ કરે ? ૨૬
 લોકે ચિત્ત હણાયેલા, ધૃતરાષ્ટ્રપુત્રકુળવધ કેરું—
 નથી પેખતા પાપ, પરંતુ રે ! તે પાપ તણા મેરું— ૨૭
 અમે દેખિયે છીએજ માટે, હઠિયે પાછા કેમ નહીં ?
 ધર્મ સનાતન નાશ થાય છે, કુળવધથી આ જગત મહીં. ૨૮
 ધર્મ નાશ થતાંજ અધર્મ, ધસે છે આખા કુળમાંહી;
 તેથી દોષિત સ્ત્રીઓ થાય છે, ઉપજે કુળબોધ ત્યાંહી. ૨૯
 માટે જાતિધર્મ તથા, કુળધર્મ લોપ કરવા સાડું—
 સગા, સ્નેહિ કે ગુરને હું અહિં, હે માધવ ! કહિ નહિ માડું. ૩૦
 લલે મારશે મુજને તેઓ, મૃત્યુ ગણીશ હું તે સાડું;
 પાપ વહોરવા હે પુરુષોત્તમ ! નાતીલાને નહિં માડું. ૩૧
 એમ કહી શર ધનુષ ત્યાગીને, પારથ રથમાંહે બેઠો;
 શોકભાર ઠાલવી પ્રભુ પાસે, ઉપજુ શ્વાસ મૂક્યો હેઠો. ૩૨

૨૯ કુળબોધ—કુળને બોળનારી વર્ણસંસ્કર પ્રભ.

(ગીતાધ્યાય ૨ જો.)

ઉચર્યા તવ શ્રીકૃષ્ણ, અરે! આ વિષમ સમે હે પાર્થ! તને-
કાયરપણું કાં પ્રાપ્ત થયું? જે સેવેલું નહિ આર્યજને. ૩૩
સ્વર્ગમાર્ગનું રોધનાડું, અપકીર્તિ-ખાડ ધરનાડું અરે!
તે છે પંઠપણું હે અર્જુન! જે જનને નરકે જ ધરે. ૩૪
માટે મિથ્યા મોહ ત્યજી તું, થા ઉભો હે ધીર! હવે;
તુચ્છ હૃદય દુર્ભગતા ત્યાગી, થા સત્વર હે વીર! સંય. ૩૫
પાર્થ કહે કે, હે મધુસૂદન! પૂજા કરવા યોગ્ય અરે!
ભીષ્મ દ્રોણપર શર આ કરથી, કોટિ ઉપાયે નહિજ સરે. ૩૬
મહાનુભાવ ગુરુઓ માર્યા વિણ, ભીખી ખાવું છે સારું;
મારી તેમને રધિરસોગ, ભોગવવાને હું નહિ ધાડું! ૩૭
માર્ગ અમારે માટે કેશવ! આ બેમાંથી જે સારો-
હોયે તે લાખો હે ભગવન! તત્ત્વ વાત કડીને તારો. ૩૮
હસી ઉચર્યા શ્રીકૃષ્ણ તદ્વા, તું અશોચને શોથે છ અહીં,
ને પંડિતની પેઠ વઢે છે, શું તુજને કહું અત્ર સહી?! ૩૯
પ્રાણો શોચ નથી કરતા કદિ, મુઆ જીવતાંના મનમાં;
શાશ્વત કોઈ નથી જગમાં ગણિ, તાપ નથી ધરતા તનમાં. ૪૦
હું નહતો ત્યમ તું નહતો, અથવા આ નૃપ નહતા એવું,-
નથી જ અર્જુન! અને હવે, સૌ ન હોઇશું છે નહિ તેવું. ૪૧

૩૪ પંઠપણું—નપુંસકત્વ, નામદંપણું.

શરીરલીધે જેમ જીવને, ખાલ્ય, યુવા, જરા આવે,
 તેમજ દેહાંતર પણ તેનું, થાય છે અવસર આવે. ૪૨
 શુભવસ્ત્રને ત્યાગીને જ્યમ, નવિન દેહવિષે ધરિયે,
 જીવ દેહનો કમ છે તેવો, તો કહે શોચ કશો કરિયે ? ૪૩
 શત્રો છેદે નહીં જીવને, અગ્નિ ન ખાળી શકે જરિયે,
 સડે ન જળથી, વાયુ ન શોષે, તેનો શોચ કશો કરિયે ? ૪૪
 શરીરને એ સર્વ થાય છે, જેછે જડ અપવિત્ર અરે !
 તો તેનો અહિં કહે ધનંજય, શોચ જ્ઞાની જન કેમ કરે ? ૪૫
 આત્મા કેવળ અલેપ છે, નવ જરા મરણ એને આવે;
 અશોચ્ય છે તે નિત્ય, આંચ નવ એને કોની પણ આવે. ૪૬
 આદિ, વ્યાદિ, ઉપાદિ સઘળા, શરીરને દિસે છ સહી;
 મેહ, શોક ને જન્મ મરણ છે, તેને અર્જુન ! જગતમહીં. ૪૭
 તું કહેશે કે, અજર અમર છે આત્મા તો પછી દેહ નવા-
 કવણુ ધરે છે ? તો કહું તે સુણ, સંશય તારે સઘ જવા. ૪૮
 નિજને નવ જાણ્યા વિણ આત્મા, જીવરૂપ રહે છે જ્યારે,
 નવા દેહની પ્રાપ્તિ અર્જુન ! થાય છે તેને ત્યારે. ૪૯
 તે રૂપે પણ વિચાર તેનો કરતાં મરણ નથી તેનું;
 જો હોયે તો ઉદ્ભવવું, ફરી હોય કેમ દેહે એનું ? ૫૦
 માટે આ વાત તણો અર્જુન, કરી વિચાર ધર્મજ તારો-
 ધાર ક્ષત્રિનો સ્વર્ગપ્રાપ્તિનો, માની બોધ અરે મારો. ૫૧

ધર્મયુધ્ધ વિષ્ણુ ક્ષત્રિયને, નથી અન્ય કર્મ શ્રેયસ્કારી;
માટે ધર્મ વિચાર તું તારો, માનીને શિક્ષા મારી. પર
સ્વર્ગદ્વાર ઉઘડયા જેવું, એની મેળે આ યુધ્ધ તને—
પ્રાપ્ત થયું છે, અહો ! એવું બડલાગી ક્ષત્રીને જ બને. પ૩
માટે તું આ ધર્મયુધ્ધથી, અરે કદી પાછો ફરશે,
તો અરિઓ હુરખાશે, ને મિત્રો! સઘળા ફટ ફટ કરશે ! પ૪
નામ ધનંજય તારું રે અહિં, થશે પછી હસવા જેવું:
તુજ પર બળતા કહેશે બંબકરી, “ધનજયે કરિયું કેવું !” પ૫
મરીશ યુધ્ધમાં જો કદિ તું, તો સ્વર્ગ તને નિશ્ચય મળશે;
શુભીશ તો પામીશ પ્રતિષ્ઠા, મળશે રાજ્ય દિવસ વળશે. પ૬
માટે યુધ્ધતણા કરી નિશ્ચય, થા ઉભો હે વીર ! હવે;
સુખદુઃખ, લાલાલાલ, જયાજય, સરખા ગણિ થા ધીર સવે. પ૭
કહ્યું આ મેં ત્યમ કરતાં તુજને, લેશ પાપ કદિ નહિ લાગે;
સાંખ્યવિચારતણા આ સાર, કહ્યો મેં અર્જુન તુજ આગે. પ૮
કર્મયોગ કહું છું અવ તુજને, તે તું સાંભળ ધ્યાન દર્ઢ,
બુધ્ધિયુક્ત તે આચરતાં, નવ કર્મ બાધ કરશે જ કંઈ. પ૯

પ૮ સાંખ્ય—સાંખ્ય શાસ્ત્ર એ શાસ્ત્રદ્વારે ભગવાને અર્જુનને આ-
માનું અપરોક્ષ (પ્રલક્ષ) જ્ઞાન કરી વિશેષ જાણવા બીજી રીતથી આત્મ-
તત્ત્વ અપરોક્ષ થવા કર્મયોગ કહ્યો, તે પ૯ મી કડીથી શરૂ થાય છે.

નિશ્ચયવાળી બુદ્ધિ એક છે, ઇચ્છા રહિત જ કર્મતણી;
 સકામ કર્મતણી છે લૂટી, છે શાખા તેની જ ઘણી. ૬૦
 સકામ મનવાળા માને છે, કર્મતાણું ફળ સ્વર્ગ સહી;
 જન્મ જ તે ફળનો દાતા છે, સમજે છે એવું જ અહીં. ૬૧
 તેથી તેઓ ભોગેચ્છાથી, ક્રિયા વિવિધ કરવા કેરું—
 ખતલાવે છે જગત જનોને, કહી કર્મમહિમામેરું. ૬૨
 ભોગેચ્છાવાળાનું મન પ્રભુ, સમાધિમાં સ્થિર નથી રહેતું;
 લોભ તણી તાણુ વિષે અર્જુન ! જાણે છે સત્વર વહેતું. ૬૩
 માટે ત્રણ ગુણ રહિત થઈતું, આત્મવિચાર વિષે સ્થિત થા;
 ધર્મ જાણી નિજ કર્મજ કર, ફળની નવ રાખીશ લેશ તથા. ૬૪
 વાવ-કુવા-આદિકથી અર્થ જે, સીધે છે તે સૌ આંહિ,
 એક તલાવ થકીજ સરે છે, સંશય એમાં નથી ઠાંહી; ૬૫
 તેમજ વેદ વિષે કહેલાં. કર્મો કરવાથી જેહ મળે;
 બ્રહ્મનિષ્ઠ નિશ્ચય બુદ્ધિને, હે અર્જુન ! સૌ તેહ મળે. ૬૬
 છે આધકાર જ કર્મ વિષે તુજ, તેના ફળમાં છેજ નહીં;
 મા ફળ હેતુ થઈશ કદી, ત્યમ તેથી અસંગ ન રહીશ સહી. ૬૭
 યોગ વિષે સ્થિત રહી મમતા તણ, કર કર્મો હે પાર્થ અહીં;
 !સદ્ધિ અસિદ્ધિ સમ ગણવી તે, સમપણું યોગ ગણાય સહી. ૬૮
 બુદ્ધિયોગથી કર્મ નેષ્ટ છે, તેથી તું યોગાશ્રયી થા;
 કૃપણો છે ફળ હેતુ અર્જુન ! માટે તું તેવો નવ થા. ૬૯

૬૯ બુદ્ધિયોગ—જ્ઞાનના સંધાન રૂપ નિષ્કામ. કર્મ—કામ્ય કર્મ જેમાં કામના (ઇચ્છા) રહી હોય એવાં ફળની તૃણાવાળાં કર્મ.

યોગ—ચિત્તની સમાનતા, સમપણું. ૬૮મી કવિતામાં એનો અર્થ બુદ્ધો છે.

(ગીતાધ્યાય ૩ નો.)

તવ અર્જુન ઉચયો હે માધવ ! કર્મથી જ્ઞાન ચઢે છે એમ;
 આનો છો તો ઘોર કર્મમાં, યોજો છો મુજને અહિં કેમ? ૭૦
 કૃષ્ણ કહે કે પ્રથમ કહી મેં, જો નિષ્ઠા આ લોક તણી;
 જ્ઞાને કરી સાંજ્યોની, કર્મે કરી યોગીની પ્રશસ્ત ઘણી. ૭૧
 કર્મે તણો આરંભ કર્યા વિણ, પ્રાપ્ત ન થાયે જ્ઞાન સહી;
 જ્ઞાન વગર કેવળ સંન્યાસથી, મોક્ષ મળે નવ ભ્રાત! અહીં. ૭૨
 જ્ઞાની કે અજ્ઞાની કો પંથ, કર્મ કર્યા વિણ ક્ષણ ન રહે;
 સ્વાભાવિક રીતે સૌ અર્જુન! કાર્યનિમગ્ન સદૈવ રહે. ૭૩
 પણ મનથી ઈંદ્રિયો વશ કરી; લાલચ વિણ આ જગત વિષે;
 કરે કર્મ કર્મેન્દ્રિયથી અહિં, તેજ શ્રેષ્ઠ અતિ સ્તુત્ય દિસે. ૭૪
 કર્મ ન કરવું તે કરતાં તે, કરવું તે છે શ્રેષ્ઠ અહીં;
 કર્મ કર્યા વિણ તુજ નિર્વાહ-પ્રવાહ અટકશે જાણ સહી. ૭૫
 નિજ આત્મામાં સ્થિત થઈને, તું કર્મો સૌ અર્પી મુજને;
 ઈચ્છા, મમતા, તાપ ત્યાગી કર, યુદ્ધ કહું છું તુજને; ૭૬
 પરનાથી ઓછા ગુણવાળો, નિજનો ધર્મ કરે કલ્યાણ;
 મરવું નિજ ધર્મે છે સાફ, પણ પરધર્મે છે બહુ હાણ ૭૭

૭૨ કર્મ તણો-નિત્ય નૈમિત્તિક કર્મો કરવાથી ચિત્તની શુદ્ધિ થાય છે. શુદ્ધ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનું તે પ્રથમ પાદ છે; જો વિના શુદ્ધ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવું નથી. જ્ઞાનથી મોક્ષ મળે છે.

બળ કરી નિજ ઇચ્છા નહિજ છતાં, જનને જેહ કરાવે પાપ;
 છે તે પ્રેરક કોણ અરે! હે વૃષ્ણિકુળકેતુ નિપાપ! ૭૮
 રજેશુભ્રુથી ઉદ્ભવેછ તે, કામ કોષ અર્જુન! તે જાણ;
 એજ વૈરિ છે અરે ધાર ઉર, જેથી બહુ ઉપજે છે હાણ. ૭૯

(ગીતાધ્યય ૪ થો)

ફળ ઇચ્છા વિણ કર્મ કરે છે, જે આ જગમાંહિ નિર્ધાર,
 જ્ઞાન-અગ્નિથી કર્મ બળ્યાં છે, જેનાં તે પંડિત છે સાર. ૮૦
 ત્યાગી કર્મફળસંગ, વિનાશ્રય, નિત્ય રહિ સંતોષી બેશ;
 કરે કર્મ જોકે તોપણ તે કરતો નથી ધનંજય! લેશ. ૮૧
 આશા-તૃષ્ણારહિત, સુનિસ્પૃહ, સ્વાધીન ઇન્દ્રિય છે જેને;
 શરીર તેનું કર્મ કરે પણ, પાપ નથી અડતું એને. ૮૨
 અરે! પાપીઓમાંહિ પાર્થ તું, અધિક પાપી હોશેજ કદિ;
 તોય જ્ઞાનના નાવ થકી તું, તરીશ પાપ તણા ઉદ્ધિ. ૮૩
 યોગથી કર્મ ત્યજ્યાં છે જેણે, સંશય છે જ્ઞાને છેદ્યા:
 આત્મામાં સ્થિત છે ચિત્ત જેનું, છે દુર્ગુણ જેણે ભેદ્યા. ૮૪
 તેને બાધ નથી કદિ કરતાં, કર્મો માન ન વાત વૃથા;
 જ્ઞાનબદ્ધથી સંશય છેદી, યુધ્ધ માટે ઉભો જટ થા. ૮૫

(ગીતાધ્યાય ૫ મો.)

કર્મત્યાગ જ્ઞાનીને કહો છો, ને કરવાને કર્મ મને—
 કહો છો, પણ એ વિદ્વદ્ધ વાનાં એકે એક સમી ન બને. ૮૨
 મારે એ બેમાંથી મારો શ્રેય થાય તે વાત કહો ;
 માર્ગ પાંશરો હાળી માધવ ! સંશય મારો સઘ હહો. ૮૭
 હે અર્જુન ! સંન્યાસ તથા છે, કર્મયોગ શ્રેયસ્કારી,
 પણ તેમાં સંન્યાસ થકી છે, કર્મયોગ ચઢતો ભારી. ૮૮
 ઇચ્છા-દ્વેષ દ્વંદ્વથી અળગો, જે રહે છે હે પાર્થ ! નકી,
 તેજ નિત્ય સંન્યાસીબાણુ, જે સુખે છુટે છે બંધ થકી. ૮૯
 સાંખ્ય યોગ બેને જૂદા મૂર્ખા કહે, પણ પંડિત ન કહે;
 સુરીતિએ બેમાંથી એક, આચરતાં ફળ બેનું જ લહે. ૯૦
 જ્ઞાનીને પદ જેહુ મળે છે, યોગીને પણ તે જ મળે;
 સાંખ્ય યોગ જે એકજ બાણુ, બાણુ છે તે ભૂમિ તળે. ૯૧
 યોગ વિના સંન્યાસ પામવો, દુષ્કર છે આ ભૂમિ તળે;
 યોગયુક્ત મુનિ છે જે અર્જુન ! તેજ બ્રહ્મમાં તરત લળે. ૯૨
 ત્યાગી સંગ સૌ કર્મ બ્રહ્મને, અર્પે જે પૂરણ પ્રીતે,
 અટે પાપ તેને નહિ અર્જુન ! પદ્મપત્ર ને જળ રીતે. ૯૩
 લોકતણું કર્તૃત્વ તેમ વળી, કર્મ, કર્મપૂજા યોગ અહીં,

૮૯ બંધ-જન્મ-મરણાદિ બંધન. ૯૩ સંગ-ફળાદિની ઇચ્છા.

પ્રભુ સુજતો નથી પણ તે સધળું, સ્વાભાવિક છે જાણ સહી. ૯૪
વળી પ્રભુ કોનું પાપ પુણ્ય, નથી લેતો માથે હે બ્રાતા !

અજ્ઞાને આચ્છાદિત જ્ઞાને, માનવીઓ મોહિત થાતા. ૯૫

ઈંદ્રિય, મન, બુદ્ધિને રાખી વશ, મોક્ષપરાયણ રહે પોતે,
રાગ-ક્રોધ-ભયરહિત સદા મુનિ, મુક્તજ છે અહિયાં તો તે. ૯૬

સર્વ લોકનો ઈશ, સુલ્લેહ તે, જાણીને મુજને નિર્ધાર,
લોકતા તપ ને યજ્ઞ તણો ગણી, પામે છે શાંતિ અવધાર. ૯૭

(ગીતાધ્યાય ૬ ઠા.)

કર્મતણા ફળને ઈચ્છ્યા વિણ, કાર્ય કરે છે જે નિર્વાણ,
તે સંન્યાસી ને યોગી છે, નિરગ્નિ ક્રિયારહિત નથી જાણ. ૯૮

જેને સંન્યાસ કહે છે અહિં, તેને યોગજ જાણ સહી;
કર્યો ત્યાગ સંકલ્પ નથી તે, યોગી કદિ કહેવાય નહીં. ૯૯

યોગેચ્છાવાળાને માટે, કર્મજ કારણ છે નિર્ધાર;
યોગાફળનું કર્મ નિવૃત્તિ, છે હે અર્જુન તું ઉર ધાર. ૧૦૦

વિષયોને કર્મ વિષે અર્જુન ! જે આસક્ત ન થાય કદાચ;
સંકલ્પો સૌ ત્યાગ કરે તે, યોગી યોગાફળ વઢાય. ૧૦૧

ઉદ્ધરે આત્મને આત્મ, પણ નન બૂડાડે તેહ અહીં,
છે આત્માજ આત્મનો બંધુ, તેમ રિપુ છે તેજ સહી. ૧૦૨

૯૭ શાંતિ-મોક્ષ. ૯૮ નિરગ્નિ ક્રિયારહિત નથી જાણ-અગ્નિ ન રાખે અને
ક્રિયા ન કરે તેથી કંઈ સંન્યાસિ કહેવાય નહિ. ૧૦૦ યોગાફળ-યોગમાં
ચઢી ચુકેલો.

જેણે આત્મા થકી આત્મને જીત્યો તો આત્મા એનો,—
 આત્મતણો છે બંધુ, ન જીત્યો તો તે છે શત્રુ તેનો. ૧૦૩
 સુહૃન્મિત્ર, અરિ ને મધ્યસ્થ, તથા દ્વેષીને બંધુ વિષે,
 તેમ સાધુ પાપીમાં સમમતિ, યોગીમાં અતિ શ્રેષ્ઠ દિસે. ૧૦૪
 ખાય ઘણું વા કરે કડાકા, બહુ ઉઘે વા જાગે જેહ;
 હે અર્જુન ! સાચું કહું તુજને, નથી યોગ અધિકારી એહ. ૧૦૫
 નિયમે ખાવું, ઉંઘવું, જાગવું, વિહાર કર્મ જ છે જેને,
 હે અર્જુન ! દુખહારિ યોગનો, અધિકારી ગણવો એને. ૧૦૬
 નિજવત્ સર્વત્ર જીએ અર્જુન ! લેખે સુખ દુઃખ એક સમાન,
 યોગી તે છે શ્રેષ્ઠ મુજ મતે, આ કહ્યું તે ધરજે તું ધ્યાન. ૧૦૭
 હે મધુસૂદન સમાન આ, શુભ યોગ કહ્યો મુજને આપે;
 સ્થિતિ સ્થિર તેની હું ન લહું, ચંચળતાથી સંશય વ્યાપે. ૧૦૮
 છે મન ચંચળ, વેગવાળું, દૃઢ, તો તેનો અટકાવ અરે !
 દુષ્કર હું માનું છું માધવ ! વાયુ રોકવા રીત ખરે. ૧૦૯
 છે મન ચંચળ દુર્નિગ્રહ પણ, અભ્યાસે વંરાગ્ય થકી—
 કરાય છે વંશ, હે કુંતિ સુત ! મહાબાહો તું માન નકી. ૧૧૦
 તપ કરનારા ને જ્ઞાની ત્વમ, કર્મતણા કરનાર મહીં;
 અધિક યોગી છે, માટે અર્જુન ! આ યોગી તું સઘ સહી. ૧૧૧

૧૦૪ સુહૃન્મિત્ર—સ્વભાવથીજ સ્નેહી તથા મિત્ર(સુહૃદ-
 સ્વભાવથીજ સ્નેહી મિત્ર—પોતાનો પ્રેમી જન.)

સર્વ યોગીઓ માંહી યોગી જે, નિજ આત્મા મુજમાં રાખે;
ભજે મને શ્રદ્ધાથી શ્રેષ્ઠ, તે છે, જે સુખ પૂરણ ચાખે. ૧૧૨

વલણુ

ચાખે અમૃત જ્ઞાનનું, ટળી જાય ભવ રોગ;
અજ્ઞાને ગણપત કહે, વાધે છે ભવરોગ રે. ૧૧૩

અધ્યાય ૨ જો.

મક્તિયોગનો સાર

(ગીતાધ્યાય ૭ મો.)

ચાલતી દેશી.

મુજમાં મન આસક્ત પાર્થ! મુજ આશ્રયી કરતો યોગસુ એમ,
નિઃસંશય જાણે સમગ્ર મુજ, તેમ કહું તું સુણ ધરી પ્રેમ. ૧
જ્ઞાન તને વિજ્ઞાન સાથ એ, કહું છું હું હે બ્રાત! અશેષ,
જે જાણી આહું અન્ય જાણવા, ફરી નહીં રહેશે અવશેષ. ૨
મનુષ્ય હજારોમાંહી કોઈ અહિં, યતન કરે સિદ્ધિ સાર;
સિદ્ધિઓમાં પણ કોકજ જાણે. તારવે રૂપ ખરું મારું. ૩

પૃથ્વી, જગ, અગ્નિ, વાયુ, નલ, મન, બુદ્ધિ, તેમજ અહંકાર,
એમ ભિન્ન છે હે અર્જુન ! એ પ્રકૃતિ મારી અષ્ટ પ્રકાર. ૪
પણ તે ઉતરતી છે તેથી, એથી ચઢતી છે મુજ જેહ,
જીવરૂપ છે તે જગદ રણ, ધારણ કર ઉરમાં તું તેહ. ૫
એ એ છે ઉત્પત્તિ સ્થાન, સ્થાવર જંગમ જીવોનું બણ,
હું હું કારણરૂપ જગતનો, કર્તા સંહર્તા નિર્વાણ. ૬
મુજથી પર ખીલે નથી અર્જુન ! હેતુ કેા જગનો નિર્ધાર;
મારું પરોવેલું છે આ સૌ, સૂત્રે જ્યમ મણિઓનો હાર. ૭
રેસ હું જળમાં, સૂર્ય ચંદ્રમાં પ્રભા, પ્રાર્થ ! હું હું તું ધાર;
પ્રણવ વેદમાં, શબ્દ નમવિષે, નરમાં ઉદ્યમ હું નિર્ધાર. ૮
ખીજ સર્વનું હું હું સનાતન, બુદ્ધિમાનની બુધ્ધિ સુબળ !
તેજસ્વીનું તેજ હુંજ હું, બળિયાનું બળ હુંજ પ્રમાણ. ૯
સાત્ત્વિક, રાજસ, તામસ લાવો, ઉપજ્યા છે મુજથીજ અહીં,
નથી હું તેમાં પણ તે ત્રિપુટી, મારામાં છે પાર્થ ! રહી. ૧૦
એ ત્રણથી મોહિત જગત્ આ, એથી પર અવ્યય મુજને—
નથી બળતું અરે ! ધનંજય, શું અહિં કહું ઝાઝું તુજને ? ૧૧

૬ એ એ—એ એ પ્રકૃતિ. ઉપર આઠ પ્રકારની કહી તે જડ તર
આ કવિતામાં જીવરૂપ કહી તે ચૈતન્ય, એ રીતે જડ ચૈતન્ય એ પ્રકૃતિઓ

૮ પ્રણવ—ૐ. ૧૨.

એ ત્રણથી થયલી મુજ માયા, અલૌકિક, દુસ્તર છે વીર !
 ભજે મને જે તેજ તરે છે, તેને, જે હોયે બહુ ધીર. ૧૨
 પુણ્યસ્વી ચાર પ્રકાર તણા; મને ભજે છે બ્રાત અહીં;
 રોગી, જિજ્ઞાસુ, અર્થી ને જ્ઞાની, સાચું કહું છું સહી. ૧૩
 તેમાં પણ મુજ એક ભકત ને, નિત્ય યુક્ત જ્ઞાનીજ વધે,
 હું અતિ પ્રિય છું જ્ઞાનીને ત્યમ, તે મુજ પ્રિય છે જગત બધે. ૧૪
 જે જે દેવોને શ્રદ્ધાથી, જે જે ભકત ભજે નિર્ધાર,
 દૃઢ શ્રદ્ધા તેની તેપર હું, તરત કરું છું જગ મોહાર. ૧૫
 તે શ્રદ્ધાએ યુક્ત જેહ, આરાધે છે અહિંયાં જેને,
 ઇચ્છિત તેથી મુજ નિર્મિત, હે પાર્થ ! મળે છે અહિં તેને. ૧૬
 પણ તે અલ્પબુદ્ધિનું તે ક્ષણ, અવધિવાળું છે અવધાર;
 ભલું દેવ દેવોનેજ મળે, મળે મને મુજને ભજનાર. ૧૭
 અબુદ્ધિઓ અવ્યક્ત હું છતાં, વ્યક્ત મને માને છે અત્ર,
 અતિ ઉત્તમ અવ્યય મુજને નથી તેહ જાણતા છું સર્વત્ર. ૧૮
 જરા મરણથી મૂકાવા જે, મુજ આશ્રય કરી કર્મ કરે,
 બ્રહ્મ અને અધ્યાત્મ તેમ તે, કર્મ અગિલ જાણેજ ખરે; ૧૯
 જે જ્ઞાની અધિભૂત તથા, અધિદેવ અને અધિયજ્ઞ મને—
 જાણે છે, તે અંતે પણ, જાણે છે, મુજને યુક્ત મને. ૨૦

૨૦ યુક્ત મને-મારામા આસક્ત મનથી.

(ગીતાધ્યાય ૮ મો.)

જૂલણા છંદ.

બ્રહ્મ, અધ્યાત્મ ને કર્મ, અધિભૂત, અધિદેવ, અધિયજ્ઞ કેને કહીએ?
તે કહી અત્ર કેશવ ! મને કરી કૃપા, સંશયો સર્વ મારા દહીયે;
નિયમમાં ચિ-ત રાખેલ પુરૂષો પ્રભો ? અંતકાળે તમોને સુરીતે
કેમ જાણેછ તે કહો કૃપાસાગરા! વિશ્વ વ્યાપક વિભો! પૂર્ણપ્રીતે ૨૧
ચાલતી દેશી.

અક્ષર પરમ બ્રહ્મ છે અર્જુન! ને સ્વભાવ અધ્યાત્મ વદાય,
જે ભાવે જીવો જન્મે તે, વિસર્ગ કર્મ અહીં કહેવાય. ૨૨
નાશ ભાવ અધિભૂત જાણ, અધિદેવ તેજ અનુગ્રહ કરનાર,
છું અધિયજ્ઞ હું દેહમાંહિ, ક્ષણજાતા શુભ ધર્મે ધરનાર. ૨૩
અંતકાળમાં મને સ્મરીને, શરીર ત્યાગીને જે જાય,
તે પામે મુજ ભાવ અને, મુક્તિ તેની નિઃસંશય થાય. ૨૪
દેહ ત્યાગતાં જે જે ભાવતું, સ્મરણ થાય છે અહીં જેને,
તે ગુણયુક્ત થઈ સદૈવ તે, પામે છે અર્જુન ! તેને. ૨૫
માટે માફ સ્મરણ કરી તું, કર યુધ હે અર્જુન ! આ વાર;
મુજમાં મન બુદ્ધિ અર્પે તું, પામીશ પાથ ! મને નિર્ધાર. ૨૬
યોગાભ્યાસે યુક્ત અને નહિ, ખીજે કંઈ જાનાર મને—

૨૨ વિસર્ગ—યજ્ઞયાગ દિ.

કરતાં ચિંતન પરમ પુરૂષને, પામે જન કહું પાર્થ ! તને. ૨૭
 શાસ્તા, સિદ્ધ અનાદિ, સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ તથા સર્વેશ સહી,
 ધાતા સર્વ તણો, અચિંત્ય, સંવેવર્ણુ તમથી પર, પાર નહીં. ૨૮
 પ્રયાણકાળે સ્થિર ચિત્તે, લક્ષિતયુક્ત લક્ષ્ય સુયોગ બળે,
 રાખી પ્રાણુ ભ્રમદ્ય પરમ તે, દિવ્ય પુરૂષને સદ્ય મળે. ૨૯
 અક્ષર બ્રહ્મ કહે છે જેને વેદ બાણનારા નિર્ધાર;
 યોગી વીતરાગી જ જે વિષે, કરી શકે છે અહીં સંચાર. ૩૦
 જેનો અભિલાષી શુભ પાળે, બ્રહ્મચર્ય ગુરુ પાસ રહી,
 તેને કેમ પમાય તે કહું, દુઃકામાં તુજ પાસ અહીં. ૩૧
 સર્વ ઇન્દ્રિયોદ્ધાર રાખી વશ, મનને રૂંધી હૃદય વિષે,
 રાખી પ્રાણુને બે ભક્રુટિ વચ, જોતાં અન્ય ન કોઈ દીસે. ૩૨
 એકાક્ષર ઔંકાર બ્રહ્મને, ઉચ્ચારે ત્યમ જેહ સ્મરે,
 તે ત્યજ દેહ પરમ કાંતિને, પામે છે, જે સાચો ઉધરે. ૩૩
 અનન્ય મન જે સતત સ્મરે છે, મુજને હે અર્જુન અવધાર,
 નિત્યયુક્ત એવા યોગીને, છું હું સદા સુલભ નિર્ધાર. ૩૪

૨૮ શાસ્તા-નિયંતા, સર્વને નિયમમાં રાખનાર. ધાતા-પેદા કરનાર,
 પોષનાર. તમથી પર-અધારાથી દૂર. (અહિં અજ્ઞાનરૂપી અધારથી
 દૂર સમજવું.)

અનન્ય મન—ખીજે કંઈ મન નહિ એવો પુરૂષ.

પામી મને એવા મહાત્મા, ફરી જન્મ અનિત્ય અને દુઃખયુક્ત,
નથી પામતા કાંકે તે, થયલા હોયે છે કેવળયુક્ત. ૩૫
બ્રહ્મલોક પર્યંત લોકને, પુનર્જન્મ છે જાણ સદાય;
હે અર્જુન ! મુજને પામેલો, પુનર્જન્મ પામે ન કદાચ. ૩૬
હરિગીત છંદ.

વેદો તપો, યજ્ઞો તથા દાનો વિષે કૃષ્ણ જે અહીં,
શાસ્ત્રો વિષે કહ્યું છે સુ તેને, જાણીને યોગી સદા,
તે સર્વને ઉલ્લંઘીને પદ આદિ પ્રત્યે જાય છે;
જે પરમ ધામ સુબ્રહ્મનું તે, જે ઘણું વખણાય છે. ૩૭
ચાલતી દેશી.

શુદ્ધ તને અતિગુહ્ય જ્ઞાન આ, કહું વિજ્ઞાન સદિત હે જ્ઞાન !
જે જાણી તું મુક્ત થશે ઝટ, અશુભ થકી, માની મુજ વાત. ૩૮
કાંકે તે છે સૌ વિદ્યા સૌ, ગુહ્ય વિષે ઉત્તમ અવદાત;
છે પ્રત્યક્ષ સુધર્મયુક્ત, અક્ષય સુખ દેનાર સાક્ષાત. ૩૯
પણ હે પરંતપ ! અરે ધર્મ એ, ન માનતાં બીજે જ મથે,
મને ન પામી તેહ લમે છે, મૃત્યુયુક્ત સંસાર પથે. ૪૦
હું અવ્યકતથી સર્વ જગત્ આ, વ્યાપી રહ્યું છે અહીં નિર્વાણ;
મુજમાં સ્થિત છે સર્વ ભૂત, નથી હું તેમાં અર્જુન ! તું જાણ ૪૧

૩૯ અવદાત—નિર્મળ.

૪૧ અવ્યકત—મૂર્તિમાન નહિ એવો અરપણ.

જો ઐશ્વર્ય તું મુજ યોગતણું, નથી કો પણ મુજમાં હે બ્રાત!
તો પણ હું સૌનો ભર્તા ધર્તા, છું સર્વ રીતે સાક્ષાત. ૪૨

(ગીતાધ્યાય ૯મો.)

મુજ પ્રકૃતિના આશ્રયથી હું, કર્માધીન જીવોને અત્ર,
પૂર્વ કર્મ લીધે સરજી છું, વારંવાર સદા સર્વત્ર. ૪૩
પણ આસક્તિ રહિત તેમાં, હું ઉદ્ધાસીનને હે બ્રાતા!
કર્મો તે બંધન નથી કરતાં, છું હું સર્વ તણો ત્રાતા. ૪૪
મુજ અધ્યક્ષપણાથી પ્રકૃતિ સચરાચર સરજે છે જાણ;
તેથી હે કૌંતેય ફરી ફરી, જગત નીપજે છે નિર્વાણ. ૪૫
પરમ ભાવ હું સર્વેશ્વરનો, ન જાણનારા મૂઢ મને,—
મનુષ્ય દેહવાળો દેખીને, નિંદે છે, શું કહું તુજને? ૪૬
વ્યર્થ આશીને વ્યર્થ કર્મિ ત્યમ, વ્યર્થ જ્ઞાની અસ્થિર મન એહ,
રાક્ષસી, આસુરી તથા મોહિની, પ્રકૃતિના આશ્રિત છે તેહ. ૪૭
પણ મહાત્મા દૈવી પ્રકૃતિનો, ધરી આશ્રય અહીં એક મને,
જાણીને અવિનાશી અર્જુન! સદા ભજે છે એક મને. ૪૮
કરે છે કીર્તન મારું નિત્ય કો, પાળે છે વ્રત કો અવધાર;
કોઠ નમે છે ભક્તિવડે, નિત્યુક્ત ઉપાસે છે નિર્ધાર. ૪૯
એકત્વે, પ્રથકત્વે બહુધા, વિશ્વરૂપ જાણી મુજને,
જ્ઞાનયજ્ઞથી યજેછ ખીજ, હુંકામાં કહું છું તુજને. ૫૦

પત્ર, પુષ્પ, ફળ, જળ જે મુજને, લક્ષિતયુક્ત પ્રીતે અર્પે,
તે હું ગ્રહણ કરું છું અર્જુન, તેથી મન માફ તર્પે. ૫૧
મુજ આશ્રયથી શૂદ્ર, વૈશ્ય, સ્ત્રી, તેમજ અંત્યજ પણ નિર્ધાર,
પામે છે હે પાર્થ ? પરમગતિ, એમાં ફેર નથી જ લગાર. ૫૨

હરિગીત છંદ.

માટે તું માફ માન થઈ, મુજ લકત થા ને યજ મને,
કર નમસ્કાર સુકોડથી, હે પાર્થ ! હું કહું છું તને,
કરી એમ મુજમાં જોડી મન, મુજમાં પરાયણ તું થશે,
તો પામશે મુજને જ ને, લવ બંધ તુજ તૂટી જશે. ૫૩

(ગીતાધ્યાય ૧૦ મો.)

ચાલતી દેશી.

હે મહાબાહો ! ફરી સુણ માફ, પરમ વચન અતિ સુખ કરનાર;
જે હું તું મુજ પ્રિયને કહું છું, હિત ઈચ્છાથી અહીં આ વાર પણ
નથી જાણતા દેવો મુનીઓ, પ્રભવ મુજ તણો પાર્થ ! લગાર;
કારણ હું છું તે સર્વનો, સર્વે પ્રકાર સદા નિર્ધાર. ૫૫
અજ અનાદિ જે જાણે મુજને, સર્વેશ્વર હે પાર્થ ! નકી,
મનુષ્યમાં તે મોહ રહિત થઈ, છૂટે સર્વે પાપ થકી. ૫૬
અસંમોહ ત્યમ બુદ્ધિ, જ્ઞાન, શમ, દમ ને સત્ય, ક્ષમા, સુખ દુઃખ;
જન્મ મરણ, ભય અભય, અહિંસા, સમતા તથા નહીં મન ભૂખ. ૫૭

તેમ વળી તપ, દાન, યશ અયશ, વિવિધ ભાવ એ સૌ હે બ્રાત !
 મુજથી પ્રાણીમાં પ્રકટે છે, તું મનમાં ધરજે એ વાત. ૫૮
 મહર્ષિ સાત તથા પૂર્વેના, ચાર અને મનુષ્યો સર્વે
 મુજ મન સંકલ્પથી થયા છે, જેની પ્રજા છે આ સર્વે. ૫૯
 એ મારી સુવિભૂતિ યોગને, તત્ત્વથી જે જાણે આંહી,
 તે જોરાયે અચલ યોગમાં, નથી એમાં સંશય ક્યાંહી. ૬૦
 હે તું હું છું સર્વ પ્રલવનો, હુંથી પ્રવર્તે છે જગ સર્વ.
 જાણી એમ ભજે છે મુજને, ભાવ સહિત જ્ઞાની નિર્ગવ. ૬૧
 રાખી પ્રાણ મન મુજમાં બુધ જન, આપી પરસ્પરને શુભ બોધ,
 મુજ કીર્તન કરી તૃપ્ત થાય છે, કોપર નથી કરતા કદી કોધ દર.
 સતત ચુકત પ્રીતિપૂર્વક, એવા ભજનારાને નિર્ધાર,
 મુખ્યિયોગ આપું છું જેથી, મળેછ તે મુજને અવધાર. ૬૩
 પાર્થ કહે કે, હે પરબ્રહ્મ ! વિભૂતિ આપની દિવ્ય અશેષ,
 લોક વિશે વ્યાપેલી કહો અહીં, મુજને વિસ્તારી વિશ્વેશ ! ૬૪
 એજાણું કેમ હું યોગી ! તમને, સદા કરી ચિંતન ધરી ધ્યાન,
 કયા કયા ભાવોમાં છો હરિ, ચિંત્ય તમે મુજને ? ભગવાન ! ૬૫

૫૮ મહર્ષિ સાત—ભૃગુ, મર્યાચ, અત્રિ, પુલસ્ત્ય, પુલહ, કૃતુ અને
 વસિષ્ઠ એ સાત. પૂર્વેના ચાર—એ પહેલાંના ચાર સનક, સનંદન,
 સનાતન, અને સનતકુમાર. ૬૧ પ્રભવ—જન્મ.

૬૫ ચિંત્ય—ચિંતન કરવા યોગ્ય.

કહો મને ફરી વિસ્તારી તે, આપ યોગ વિભૂતિ પરમેશ ?
 સુષુપ્તાં વચનામૃતહરિઆપનું, તૃપ્તિ મને થતી નથી લેશ. ૬૬
 મુજ વિભૂતિ વિસ્તાર તણો નથી પાર તેથી અહિંયાં કુરૂં શ્રેષ્ઠ !
 મુખ્ય કહું છું દિવ્ય સારમાં, જે છે સર્વ વિષે અતિ શ્રેષ્ઠ ૬૭
 સર્વ ભૂતમાં ગુડાકેશ ! હું આત્મા રહેલ છું તું માન;
 તેમજ છું સૌ ભૂતોનો હું, આદિ, મધ્ય તથા અવસાન. ૬૮
 આદિત્યોમાં વિષ્ણુ, જ્યોતિમાં, અંશુમાન રવિ છું નિર્ધાર,
 મરુતોમાં છું મરીચિ હું, છું નક્ષત્રોમાં શશિ સુખધાર. ૬૯
 વેદોમાં છું સામ, દેવમાં, વાસવ છું, અર્જુન તું જાણ;
 સર્વ ઇંદ્રિયોમાં મન છું હું, ભૂતોમાં ચેતન નિર્વાણ. ૭૦
 રુદ્રોમાં શંકર ત્યમ યજ્ઞો રાક્ષસમાં છું હું જ કુબેર;
 વસુઓમાં પાવક, પર્વતમાં મેરુ છું એમાં નથી ફેર. ૭૧
 મહર્ષિ, દેવર્ષિ, સિદ્ધોમાં ભૃગુ, નારદ ને કપિલ છું હું જ;
 યજ્ઞોમાં જપ, વિદ્યામાં અધ્યાત્મ જ છું, પાંડવમાં તું જ. ૭૨
 યાદવમાં છું વાસુદેવ હું તેજસ્વીમાં તેજ પ્રમાણ,
 વિસ્તારી મુજ વિભૂતિ કહું શું ? થોડામાં ઝાઝું તું જાણ. ૭૩
 હે અર્જુન ! એ બહુ જાણ્યાનું કશું પ્રયોજન છે આ વાર,
 માત્ર એક મુજ અંશ વડે હું વ્યાપી રહ્યો છું જગ મોઝાર. ૭૪

૬૮ ગુડાકેશ—અર્જુન. ૭૦ ભૂતોમાં—પ્રણી માત્રમાં.

૭૨ પાંડવોમાં તું જ—પાંડવોમાં તું જ હું છું.

(ગીતાધ્યાય ૧૧મો.)

હે માધવ ! મુજ અનુગ્રહ માટે પરમશુદ્ધ અધ્યાત્મનું જ્ઞાન-
 ભાખ્યું તેથી મોહ મટયો મમ, અને ટળ્યું અંતરઅજ્ઞાન. ૭૫
 ભૂતોનો ભવનાશ તથા અવિનાશિ ! આપનું મહાત્મય મ્મ આજ,-
 વિસ્તારથી સાંભળ્યું મેં આપથી, હે રાજીવ લોચન સુખસાજ ! ૭૬
 હે પરમેશ્વર ! સ્વરૂપ આપનું જેમ કહો છો છે પ્રભુ તેમ,
 તોપણ નિજ ઐશ્વર્યરૂપ જોવા ઇચ્છું છું હું ધરી પ્રેમ. ૭૭
 માટે જોવું મને શક્ય છે, એમ માનતા હો નિર્ધાર;
 તો યોગેશ્વર ! તે બતલાવો આપ રૂપ અવ્યય આ વાર. ૭૮
 જો હે પાર્થ ! રૂપ મારાં નાનાવિધ દિવ્ય હુજારો અત્ર,
 જે છે વિવિધ વર્ણ આકૃતિનાં, સમાયું છે જેમાં સર્વત્ર. ૭૯
 જો એમાં આદિત્યો, વસુઓ, રુદ્રો, અશ્વિની સુત, મરુતો,
 તથા અન્ય આશ્ચર્ય અદ્વીતાં, દેખ કદી ઇચ્છા કરું તો. ૮૦
 આ મુજ દેહે આંહીં ચરાચર સકળ જગત્ જો આ વારે,
 ત્યમ ખીજું પણ જો બહુ અર્જુન ? હોયે જે ઇચ્છા તારે. ૮૧
 પણ તું આ નિજ ચક્ષુવડે મુજને જોવા નથી શક્ય સહી;
 દિવ્ય ચક્ષુ આપું છું તેથી જો મુજ ઇશ્વરી યોગ અહીં. ૮૨

૭૮ અવ્યય-અવિનાશી. નાશ ન થાય એવું. ૮૦ અશ્વિની સુત-
 એ અશ્વિની કુમારો. ઇચ્છા કરું તો-જો તું ઇચ્છા રાખતો હોય તો

હે રાજન! એમ કહીને પછી યોગેશ્વર હરિએ એવે,
 દેખાડ્યું નિજ દિવ્યરૂપ અર્જુનને આ રીતે તેવે. ૮૩
 અનેક મુખ નેત્રોવાળું, અતિ અદ્ભુત દેખાવોવાળું,
 અનેક દિવ્યાભરણવાળું, બહુ દિવ્ય ઉંચાં આયુધવાળું. ૮૪
 દિવ્ય પુષ્પ ને વજ્ર ધરેલું, દિવ્ય ગંધ લેપનવાળું,
 અનંત સર્વાશ્ચર્યરૂપ જ્યોતિમય સર્વે દિશ મુખવાળું. ૮૫
 જો આકાશે રવિ સહસ્રની થાય કાંતિ સઘ જ ધારૂં,
 તે તે મહાત્માની કાંતિને થાય કંઈક મળતી વારૂં. ૮૬
 તે દેવોના દેવ કૃષ્ણના શરીરમાં જગ સૌ આપું
 પાથે જોયું વિવિધ વસેલું, હે કુરુસત્તમ? શું ભાપુ? ૮૭
 તે પછી વિસ્મયયુક્ત, હર્ષ રોમાંચ ધનંજય શિરનામી,
 કર સંપુટ કરી ઉચર્યો પ્રભુની પાસ કંઈક ચેતન પામી. ૮૮

હરિગીત છંદ.

હે દેવ! દેવો આપ દેહે સર્વ દેખું છું અહીં,
 ત્યમ પ્રાણી ચાર પ્રકારના સઘળા હું જોઉં છું સહી;
 પદ્માસનસ્થ સુઅજ તથા ઋષિઓ અને સર્પો પ્રભો!
 જે દિવ્ય છે તે સર્વ હું દેખું છું તમ દેહે વિભો! ૮૯
 કર, ઉદર, મુખ ને નેત્ર છે જ અનેક આપ તણાં હરી!
 હું જોઉં છું તમરૂપ એવું અનંત, ધીરજ બહુ ધરી;

પણુ આદિ, મધ્ય તથા વળી નવ અંત તેનો હું લહું,
 દેખું છું તમને વિશ્વરૂપ વિભો, ઘણું હું શું કહું?! ૯૦
 હું મુકુટ, ચક્ર, ગદા ધરેલા તેજ રાશિ આપને,
 અતિ દીપ્તિકર સઘળે જ એવા પરમ પ્રૌઢ પ્રતાપને—
 દેખું છું, દેખી શકાય નવ એવા અહો શુભ જ્ઞેયને,
 દીપતા સઘળે અપ્રમેય અનલ રવિદ્યુતિ ધ્યેયને. ૯૧
 કરી આમ સ્તુતિ બહુ પેર અર્જુન ઉચ્ચર્યો ધીરજ ધરી,
 મુખ આપનાં પ્રલયાગ્નિ સરખાં બેઠું છું હું હે હરી!
 જેમાં તમારા અનેક દાઢોને વિષે કૌસ્વતણું,
 ત્યમ આપણું પણ સૈન્ય ચૂરણ થાય છે હું શું લણું?! ૯૨
 જે રીત નદીયોનાં જળો વગથી સાગરમાં ભળે,
 તે રીત બગતાં આપ મુખમાં વીર બહુ આવી બળે,—
 તુટી પરછ પતંગ રીતે નાશ નિજ થાવા સદી,
 દ્વરૂપ મુખ માંહે પડી બચનાર કો પણ છે નહીં! ૯૩
 છો કોણ ઉચ્ચ સ્વરૂપ? આપ કહો મને તમને નમું,
 આઓ પ્રસન્ન કરો અનુગ્રહ, જેથી નાથ! નહીં લમું;
 ઇચ્છું છું તમને જાણવા ઇચ્છા સુપૂરણ તે કરો,
 જાણી શકું ન પ્રવૃત્તિ આપની, ધ્યાનમાં વિનાંત ધરો. ૯૪

૯૧ જ્ઞેયને—જાણવા યોગ્યને, ધ્યેયને—ધ્યાન કરવા યોગ્યને.

હું લોક સૌનો ક્ષય જ કર્તા કાળ છું તું જાણજે,
 સૌ નાશ માટ પ્રવૃત્ત અત્ર થયો છું ઉરમાં આણજે;
 માટે ઉઠી યશ લે અને અરિજિતિ હે અર્જુન હવે,
 સમૃદ્ધિવાળા રાજ્યને લોગવ તું બ્રાત થઈ સવે. ૬૫
 પૂર્વેથી મેં મારી મુક્યા છે સર્વને માટે જ તું,
 યા માત્ર અત્ર નિમિત્ત તુજ અજ્ઞાન સર્વ કરી જતું;
 માફ કર્યું સૌ થાય છે જોયું અહીં તેં આ સમે,
 તો થઈ નિમિત્ત સુલાલ લેતાં, અરે કયમ તું કમ કમે? ૬૬
 મેં ભીષ્મ, દ્રોણ અને જયદ્રથ, કર્ણ આદિક વીરને—
 મારી મૂક્યા છે, માટ હે બ્રાતા! ધરી તું ધીરને,
 મનની વ્યથા મૂકી પડી ને જીત તેઓને અહીં,
 કર યુદ્ધ જીતીશ તું રણે અરિવર્ગમે સાચે સહી. ૬૭
 હે ભૂપ! પછી પાર્થે સ્તવ્યાથી કૃષ્ણ પૂર્વ રૂપે થયા,
 ભય ભાંગવા નિજ ભક્તનો હા મોહરે કીધી ક્યા;
 પછી ઉચ્ચર્યા તે પાર્થ તેં જોયું સ્વરૂપ જે મુજ તણું,
 દુર્લભ ઘણું તે દેખવા દેવોય ઇચ્છે છે ઘણું. ૬૮
 તેં જોયું જે મમરૂપ તે વેદે તપે દાને કરી,
 ત્યમ પૂજવાથી પણ જણાવું શક્ય નથી કહું છું ફરી;
 પણ દેખવું તે સુલભ છે સુઅનન્ય ભક્તિથી અહીં,
 જોવા તથા વળી જાણવા છું તત્ત્વથી શક્ય જ સહી. ૬૯

મુજ માટ કર્મો જે કરે મમ રૂપ પરમ જ જેહ છે,
 મુજ ભકત, વર્જીત સંગ, દોષ અડંબા વિનાનો દેહ છે;
 એવો સહુ પ્રાણી વિષે નિર્વૈર હોયે જે અહીં,
 પામી શકે છે તે મને, મેં વાત આ સાચી કહી. ૧૦૦

(ગીતાધ્યાય ૧૨ ભો.)

આત્મતી દેશી.

હે પ્રભુ! એમ ઉપાસે તમને સતત યુક્ત જે ભકત અહીં,
 ને અક્ષર અવ્યકત ઉપાસે, એ જેમાં કેા શ્રેષ્ઠ સહી? ૧૦૧
 મુજમાં મન રાખી જે મુજને નિત્ય યુક્ત શ્રદ્ધાથી સ્મરે,
 તે યોગી છે શ્રેષ્ઠ મુજ મને, જે મુજને લવ નવ વિસરે. ૧૦૨
 અવ્યકત પ્રદ્વાસકત યોગિને કલેશ અધિક અન્નુન અહીં થાય;
 દેહધારિયે દુઃખે કરીને અવ્યકતને હે પાર્થ! પમાય. ૧૦૩
 સર્વ કર્મ અર્પીને મુજને મુજમાંજ પરાયણ રહીં સાર,—
 ઉપાસેછ ધ્યાન ધરી મુજને અનન્ય યોગે અહીં નિર્ધાર. ૧૦૪
 મૃત્યુયુક્ત સંસાર સમુદ્રથી કડું છું તેમનો હું ઉદ્ધાર;
 કાંકે તે મુજમાં રતનો હું સહાયી સર્વ રીતે છું સાર. ૧૦૫
 માટે મન તું રાખ મુજ વિષે ને બુદ્ધિ મારામાં રાખ;
 કરી આમ તરી સર્વ ઉપાધિ, મળીં મને ઉત્તમ મુખ આખ. ૧૦૬

સ્થિર મન મારા વિષે રાખવા અશકત તું કહી હોય અહીં,
 તો તું શુભ અભ્યાસ યોગથી મુજ મળવા કર યત્ન સહી. ૧૦૭
 કરવા એમ અશકત હોય તો મુજ પ્રીત્યથાં સુકર્મ કરી.
 મોક્ષ માર્ગમાં પગ ધર અર્જુન ! આ ભવસાગર પાર કરી. ૧૦૮
 એ પણ કરવાનું ન બને તો આશ્રય મારો એક ધરી,
 સર્વ કર્મફળ છાંડ પાર્થ તું, સાવધાન મન આપ કરી. ૧૦૯
 છે અભ્યાસથી જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ ત્યમ, જ્ઞાનથી ધ્યાન વધે છે ભ્રાત !
 ત્યાગ કર્મફળ તેથી વધે છે, છે શાંતિ જેમાં સાક્ષાત. ૧૧૦
 મેં જે આ ધર્મામૃત લાખ્યું, તેને શ્રદ્ધાથી અહીં જેહ—
 સેવે છે મુજમાં મન રાખી, અતિ પ્રિય ભક્ત મને છે તેહ. ૧૧૧

વસણ.

તેહ તરી ભવ ઉદ્ધિને, જાયે નિઃસંદેહ;
 ભક્તિ યોગ ધ્યાને ધરે, જીવ રાખીને જેહ રે. ૧૧૨

અધ્યાય ૩જો.

જ્ઞાનયોગનો સાર

(ગીતાધ્યાય ૧૩ માં.)

રૂચિરા છંદની દેશી.

હે કેશવ ! હું પ્રકૃત પુરૂષ ત્યમ ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રજ્ઞ તથા, ૧
 જ્ઞાન જ્ઞેય બાણવા અહું છું, માટે કહો તે હોય યથા.
 આ શરીર કૌંતેય ! ક્ષેત્ર કહેવાયે છે તું બાણ સહી;
 એને જે બાણે તેને ક્ષેત્રજ્ઞ કહે વિદ્વાન અહીં. ૨
 સર્વ ક્ષેત્રમાં હે ભારત ! ક્ષેત્રજ્ઞ હુંજ છું બાણ અહીં;
 ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રજ્ઞ જ્ઞાન તે મુજ મતથી છે જ્ઞાન સહી. ૩

હરિગીત છંદ.

તે ક્ષેત્ર જેવા રૂપનું, જેવા સ્વભાવતણું દીસે,
 જેવા વિકારોવાળું છે, તેનો પ્રભવ છે જે વિષે;
 તે એમ જેવી રીતનું છે, તે તથા ક્ષેત્રજ્ઞ જે,—
 છે જે સ્વરૂપે ને પ્રભાવે મુણ સમાસે મુજ તે. ૪

૧ જ્ઞેય—બાણવાનું. ૪ :પ્રભવ—ઉત્પત્તિ. ૪ સમાસે—દુઃકામાં.

ચાલતી દેશી.

ઋષિઓએ વેદોમાં તેનું વિવિધ રીત કીધું છે ગાન; ૫
 બ્રહ્મસૂત્રમાં સમજાવ્યું છે હેતુ સહિત અર્જુન! તે જ્ઞાન. ૫
 મહાભૂત, અંહકાર, બુદ્ધિ ને માયા, દશેન્દ્રિયો વળી જાણ, ૬
 તથા એક મન, પાંચ વિષય એ રીત તત્ત્વ ચોવીશ પ્રમાણ. ૬
 તેમજ ઇચ્છા, દ્વેષ, દુઃખ, સુખ, ધૈર્ય, શરીર તથા ચૈતન્ય, ૭
 વિકાર એ ઐ સહિત ક્ષેત્ર મેં કહ્યું સમાસે ગણીશ ન અન્ય. ૭
 નિર્માનિત્વ, અદંભ, અહિંસા, ક્ષમા અને આર્જવ અવધાર, ૮
 ગુરુસેવા, સુ પવિત્રપણું ને સ્થૈર્ય, આત્મનિગ્રહ સુખધાર. ૮
 તેમ ઇન્દ્રિયોના અર્થ વિષે વિરાગ ને ઉર નહિ અંહકાર, ૯
 જન્મ મૃત્યુ ને જરા વ્યાધિમાં દુઃખ દોષ જોવાં નિર્ધાર. ૯
 પુત્રદાર ગૃહઆદિ વિષે આ સકિત નહિ ત્યમ હોવું અસંગ, ૧૦
 ઈષ્ટ અનિષ્ટ ગમે તે હો પણ રંચ ન બદલાયે ઉર રંગ. ૧૦
 મારે જ વિષે અનન્ય યોગે દૃઢ ભકિત કરવી આ રીત, ૧૧
 સેવન કરી એકાંત સ્થાનનું ત્યાગી લોક સમાજની પ્રીત ૧૧

૫ બ્રહ્મસૂત્ર—વેદાંતસૂત્ર. ૬ મહાભૂત—પાંચ મહાભૂત. (પૃથ્વી, જળ, વાયુ, તેજ તથા આકાશ.) દશેન્દ્રિયો—આંખ, કાન, નાક, જીભ તથા ત્વચા એ પાંચ જાતેન્દ્રિય; તથા હાથ, પગ, ગુદા, ઉપરથ તથા વાણી એ પાંચ કર્મેન્દ્રિય. પાંચ વિષય—શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ તથા ગંધ. ૮ આર્જવ—સરલતા. સ્થૈર્ય—સ્થિરતા.

વળી અધ્યાત્મજ્ઞાનમાં નિષ્ઠા, દર્શન તત્ત્વોત્તુ, મતિમાન !
 એ સૌને જ્ઞાન કહ્યું છે, છે એથી ઉદ્ધટું તે અજ્ઞાન ૧૨
 હવે કહું છું જ્ઞેય, જાણી જે મેં ક્ષપમાય જ છે નિર્ધાર,
 પરમ અનાદિ બ્રહ્મજ છે તે સદસદૃથી ભિન્નજ અવધાર. ૧૩
 હસ્ત, પાદ, શિર, મુખ છે તેનાં સઘળે હે અર્જુન ! તું જાણ;
 તેમ કાન છે સઘળે તેના, વ્યાપક છે સઘળે નિર્વાણ. ૧૪
 છે તે સર્વે દ્રિય ગુણ ઘુનિકર, સર્વે દ્રિય વર્જિત અવધાર,
 અસંગ, સર્વાધાર અને નિગુણ, ગુણ ભોક્તા છે નિર્ધાર. ૧૫
 સર્વ ચરાચર ભૂત વિષે તે બહાર ભીતર છે ભરપૂર,
 સૂક્ષ્મપણાથી જણાય ન જે, છે પાસે તેમજ તે અતિ દૂર. ૧૬
 અભિન્ન ભૂતો વિષે છે છતાં ભિન્ન રીત તે છે રહેનાર,
 યોષક છે સૌ ભૂતોનો ત્યમ ઉત્પત્તિ લયનો કરનાર. ૧૭
 જ્યોતિમાંહિ તે જ્યોતિ તથા તમથી પર પાર્થ ! સદા કહેવાય,
 જ્ઞાન, જ્ઞેય ને જ્ઞાન ગમ્ય ત્યમ સૌ હૃદયે સ્થિત છે જ સદાય ૧૮
 કહ્યાં એમ મેં સંશ્લેષેથી ક્ષેત્ર, જ્ઞાન ને જ્ઞેય સહી,
 તે જાણી મુજ ભક્ત થાય મુજ ભાવ યોગ્ય, હે પાર્થ ! અહીં. ૧૯
 અર્જુન ! પ્રકૃતિ પુરૂષ જોડે અનાદિ છે આ જગમાંહી,

૧૨ અધ્યાત્મજ્ઞાન—આત્મજ્ઞાન. ૧૮ તમથી—ગંધારાથી, આહિ,
 અજ્ઞાનરૂપ અધાર જાણવું.

વિકાર ગુણ પ્રકૃતિથી થાય છે, જાણ બહા જાતા ! આંહી. ૨૦
કાર્ય તથા કારણ ક-ર્તૃત્વે હેતુ પ્રકૃતિ નિર્ધાર,
સુખ દુઃખ લોકતૃત્વે કારણ છે પુરૂષ એમ અર્જુન તું ધાર. ૨૧
પ્રકૃતિમાં રહી પુરૂષ ભોગવે પ્રકૃતિથી થયલા ગુણ અન્ન;
ગુણસંગમ કારણ છે જન્મ શુભાશુભનું અર્જુન ! સર્વત્ર. ૨૨
ઉપદ્રવ્યા, અનુમંતા, ભક્તી, ભોક્તા દેવ મહેશ્વર જેહ,
પરમાત્મા તે એજ કહ્યો છે, દેહે પરમ પુરૂષ છે તેહ. ૨૩
જાણે જે એ રીત ગુણોસહ, પુરૂષ પ્રકૃતિને નિર્ધાર.
વર્તે તે સર્વથા તોય પણ, જન્મે ફરી નહીં કેા વાર. ૨૪
જ્ઞાન ચક્ષુથી ક્ષેત્ર તથા ક્ષેત્રજ ભેદ જાણે અહીં જેહ,
જુએ તેમ પ્રકૃતિથી મોક્ષ જે, પરમપદે પહોંચે છે તેહ. ૨૫
(ગીતાધ્યાય ૧૪ મો.)

વળી કહું ફરીથી પરમજ્ઞાન હું જ્ઞાનોમાં ઉત્તમ આ વાર,
જે જાણી મુનિઓ સૌ અહીંથી પરમસિદ્ધિ પામ્યા છે સાર. ૨૬
આશ્રય કરીને જ્ઞાન તણો મુજરૂપ બની જ્ઞાની નિર્ધાર,
સૃષ્ટિ સમયે નવ પ્રભવે. ત્યમ પ્રભવે દુઃખ પામે ન ભાર. ૨૭
મહદ્ બ્રહ્મ મુજ યોનિ વિષે હું ગર્ભ ધરું છું અહીં અવધાર,
તેથી અર્જુન ! ભૂતસૃષ્ટિ સૌ પ્રભવેછે જગમાં નિર્ધાર. ૨૮
સર્વ યોનિમાં સ્થાવર જંગમ ઉપજેછે જે જે આકાર,

૨૩ ઉપદ્રવ્યા—જેનાર, સાક્ષી. અનુમંતા—અપ્રવૃત્ત છતાં પ્રવૃત્ત પેટે
દેખાનાર, અનુમત કરનાર. ૨૮ મહદ્ બ્રહ્મ—પ્રકૃતિ, માયા.

પ્રકૃતિ તેની છે માતા, હું પિતા બીજપ્રદ છું નિર્ધાર. ૨૯
 અરે ! સત્વ, રજ, તમ એ ત્રણ ગુણ પ્રકૃતિથી પ્રલવે છે ધાર,
 તે અવ્યય દેહિને દેહમાં બાંધે છે જગમાં નિર્ધાર. ૩૦
 સત્વ તે વિષે નિર્મળતાથી શાંત પ્રકાશક છે સુખકાર,
 જે સુખ તેમજ જ્ઞાન સંગમાં જોડે છે જનને નિર્ધાર. ૩૧
 તૃષ્ણા સંગતણે ઉદ્ભવતા રાગાત્મક છે રજ દુઃખકાર,
 ક્રમ સંગમાં તે જોડે છે દેહિને અહીંયાં અવધાર. ૩૨
 સર્વ જીવને મોહજનક છે તમ અજ્ઞાન થકીજ થનાર,
 જે પ્રમાદ, આળસ, નિદ્રામાં નાંખે છે અહીંયાં અવધાર. ૩૩
 જેથી દેહ થયો છે એવા એ ત્રણ જેહ ઉલ્લાંચી જાય,
 જન્મ મરણ ને જરા દુઃખથી છૂટી અમર સદા તે થાય. ૩૪
 ત્રિગુણાતીત તણાં લક્ષણ આ ચાર કહો કેવાં પ્રભુ ! હોય ?
 શી રીતે અતિક્રમણ કરે છે ત્રણનું ? તે ભાખો વિભુ સોય. ૩૫
 પ્રકાશ, પ્રવૃત્તિ, મોહઉલ્લવે દ્વેષ કરે તેનો ન લગાર,
 નાશ તેહનો થતાં ન ઇચ્છે; હે પાંડવ ! એને કો વાર. ૩૬
 ઉદ્ધામ્નીનની પેઠ રહી તે ગુણો વડે ન ચળે. જ કદાય,
 વર્તે છે ગુણ નિજ કાર્યો ગણી રહે છે અચળજ આપ સદાય. ૩૭

૩૦ દેહા-દેહવાળો જીવ.

૩૬ પ્રકાશ-સત્વગુણનું કાર્ય. પ્રવૃત્તિ-રજ્જી ગુણનું કાર્ય. મોહ-
 તમો ગુણનું કાર્ય.

સમાન સુખ દુઃખ સ્વસ્થ, ગણે જે માટી પરણુ સુવર્ણ સમાન,
પ્રિય અપ્રિય લેખે સમ ધીર સુ, સ્તુતિ નિંદા સમ છે

નિજ ધ્યાન. ૩૮

માન' તથા અપમાન તુલ્ય છે, તુલ્ય મિત્ર અરિ પણ જેને,
સર્વાંભ પરિત્યાગી કહેવાય ગુણાતીત જ તેને. ૩૯

જે એકાગ્ર સુલક્ષિતયોગથી સેવે છે મુજને જ સદાય,
તે ત્રણગુણ ઉલ્લંઘી બ્રહ્મપદ યોગ્ય થાય એવું કલ્પાય. ૪૦

(ગીતાધ્યાય ૧૫ મો.)

હું છું બ્રહ્મ અમર અવ્યય શાશ્વત સુખની મૂર્તિ મતિમાન !
ધર્મ તણું પણ સ્વરૂપ હું છું, હુંથી પર બીજે નથીમાન. ૪૧
જેને રવિ, શશિ, અગ્નિ અર્જુન ! પ્રકાશ કદીયે પણ ન કરે,
તે છે માફ પરમ ધામ, જ્યાં જઈ યોગી પાછા ન ફરે. ૪૨
જીવરૂપ થયઢો એવો મુજ અંશ સનાતન, પ્રકૃતિ વિષે,
વસી રહેલાં મન ઇન્દ્રિયને ખેંચે છે આ લોક વિષે. ૪૩
ત્યાગી એક શરીર જીવ બીજા પ્રત્યે જાયે જ્યારે,
વાયુ ગંધ લઈ જાય તેમ, ઇન્દ્રિયો લઈ જાયે ત્યારે. ૪૪
કર્ણ, આંખ, ચામડી, જીભ ને નાક તથા છઠું મન જેહ,
કરી આશ્રય એ સર્વ તણા અહિં વિષયોને સેવે છે તેહ. ૪૫

જતાં તથા રહેતાં, ભોગવતાં, તે ગુણયુક્ત જ છે તેને,-
 વિમૂઢ જોઈ નથી શકતા, પણ જુએછ જ્ઞાની જન એને. ૪૬
 યત્નવાન યોગી એને દેખે છે નિજ માંહે સદા,
 યત્ન કરે તોપણ નવ દેખે મૂઢ મંદમતિ તેહ કદા. ૪૭
 જે આદિત્યનું તેજ જગત્ સૌ પ્રકાશવાન કરે છે બ્રાત !
 તેમ ચંદ્ર અગ્નિનું તેજ તે છે મુજ તેજ સદા અવદાત. ૪૮
 પૃથ્વીમાંહિ પ્રવેશી હું મુજ બળથી ભૂત સકળ નિર્ધાર-
 ધારું છું, ત્યમ પોષું છું સૌ ઓષધિ શશિ રસપ્રદ થઈ સાર. ૪૯
 પ્રાણિ દેહમાં વૈશ્વાનર હું થઈ રહી પ્રાણ અપાન સહિત,-
 પચવું છું ચાર પ્રકાર તણાં અન્ન, પાર્થ ! કરવા સૌ હિત. ૫૦

હરિગીત છંદ.

હું છું રહ્યો સૌ હૃદયમાં, મારાથી જ્ઞાનસ્મૃતિ ટળે,
 વેદોવડે છું બાણવા જેવો હું જો તું સાંભળે-(તો);
 ત્યમ વેદનો કરનાર ગુરુ હું જ્ઞાન દાતા છું સહી,
 વેદાર્થનો પણ બાણનારો બાણજે મુજને અહીં. ૫૧

૪૬ તે ગુણયુક્તને-ગુણોથી વીંટાયલા જીવને. ૫૦ વૈશ્વાનર-જઠરા-
 ગ્નિ. પ્રાણ-પ્રાણવાયુ, અપાન-અપાનવાયુ. ચાર પ્રકારનાં અન્ન-
 બદ્ધ, ભેજ્ય, લેભ્ય અને ચોક્ષ્ય એ ચાર પ્રકારનાં.

ચાલતી દેશી.

આ લોકે ક્ષર અક્ષર એવા એ બે પુરૂષો છે તું જાણ; ક્ષર છે ભૂત સમસ્ત અને અક્ષર છે કૃતસ્થ જ નિર્વાણ. ૫૨. છે એનાથી ઉત્તમ પુરૂષ સુ પરમાત્મા કહેવાયે તેહ, જે ત્રણ લોક તણા પાલક છે, છે અવ્યય ઈશ્વર શુભ એહ. ૫૩ ક્ષરને મેં ઉલ્લંઘ્યો છે, અક્ષરથી પણ ઉત્તમ છું આમ, તેથી લોક વિષે વેદ છે પ્રસિદ્ધ પુરૂષોત્તમ મમ નામ. ૫૪ ઘણું ગુહ્ય આ શાસ્ત્ર અનઘ મેં કહ્યું તુજને અહિંયાં સપ્રીત, જે જાણ્યે જન ભુષ્ણિમાન ત્યમ કૃતકૃત્ય જ થાયે શુભ રીત. ૫૫

(ગીતાધ્યાય ૧૬ મો.)

અમય, સત્વ સંશુષ્ણિ તથા સ્થિતિ જ્ઞાન યોગમાં હોય સુરીત, યજ્ઞ, દાન, દમ અને સરણતા, તપ, સ્વાધ્યાય વિષે નિજ પ્રીત. ૫૬ ત્યાગ, અહિંસા, સત્ય, શાંતિ, અક્રોધ, અચાડી, અલોભ અને, દયા પ્રાણિમાં ને કોમળતા, લજ્જા, સ્થિરતા હોય મને. ૫૭ ક્ષમા, તેજ, ધૃતિ, શૌચ, અદ્રોહ, અમાનિત્વાદિક ગુણ અવધાર; પ્રાપ્ત થાય છે દૈવી સંપદ અવતરનારાને નિર્ધાર. ૫૮ હંભ, દર્પ, અભિમાન, ક્રોધ ને કઠોરતા અજ્ઞાન અહીં પ્રાપ્ત થાય છે આસુરીસંપદ ઉહલવનારાને જ સહી. ૫૯ દૈવી સંપદ મોક્ષદાયી છે, આસુરી છે બંધન કરનાર; દૈવી સંપત્ત તું જન્મ્યો છે, માટે શોચીશ મા આ વાર. ૬૦

પર કૃતસ્થ—એક સરખો રહેનાર આત્મા. ૫૬ સ્વાધ્યાય—વેદાધ્યાયન. અક્ષયજ્ઞ.

આ લોકે જે સૃષ્ટિ દેવ આસુર હોવોની છે નિર્ધાર;
 દેવી વિસ્તારી કહી તુજને, આસુરીસુણ મુજથી આ વાર. ૬૧
 આસુરીજન પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ જાણે નહિ હે પાર્થ ! લગાર,
 જ્ઞાન, સત્ય, આચાર તે વિષે ભાસે નહિ અર્જુન ! તલભાર. ૬૨
 કહે છે તેઓ જગત્ અનીશ્વર અવ્યવસ્થિત જૂઠું છે અત્રઃ
 જોડાં જોડાયે નીપજાયું છે, કામ હેતુવાળું સર્વત્ર. ૬૩
 એવીદૃષ્ટિના અવશયિત, નિમજ્ઞાતી અદ્યપ બુદ્ધિ નિર્ધાર,
 ધોરકર્મ કરવા જન્મે છે, જગદ્વય કારણ તું ઉર ધાર. ૬૪
 મમતા, આશા, તૃષ્ણા, મોટમ પારાવારદીસે તેની;
 કામ, ક્રોધ, મદ, દંભ, મોહમાં અંધ સ્થિતિ ભાસે એની. ૬૫
 જીલે જડ કરે છે જેઓ શાસ્ત્ર રીતપર પગ મૂકી,
 શકતા પૂર્ણ હીસે છે અંતર, જાણે મુજ ચિંતન ચૂકી. ૬૬
 મુજ દ્રેષી એવા પાપીને આસુરી યોનિ વિપ્રજ સદાય.
 નાંખું છું હું હે કુંતીસુત ! જેથી મુકત કદા નવ થાય. ૬૭
 ત્રિવિધ નરકનાં દ્વાર હીસે છે આત્માના નાશ જ કરનાર,
 કામ, ક્રોધને લોભ અરે ! તે છે, તું તજ તેને નિર્ધાર. ૬૮
 એ ત્રણ તિમિર દ્વારથી છૂટી આત્મ શ્રેયમાં યત્ન કરે,
 પામે તે શુભ પરમ ગતિને, જે ફરી કદી પાછો ન ફરે. ૬૯
 દર પ્રવૃત્તિનિવૃત્તિ—ધર્મ વિષે પ્રવૃત્તિ તથા અધર્મ વિષે નિવૃત્તિ.

ત્યાગી શાસ્ત્રવિધિ નિજ ઇચ્છાથી કરે કર્મ મનની સૂઝે,
તે પામે નહિ સિદ્ધિ તથા સુખ તેમ પરમ ગતિ પણ ઝૂઝે. ૭૦
માટે કાર્ય અકાર્ય વિષે છે શાસ્ત્ર પ્રમાણ સુ તે જાણી,—
શાસ્ત્ર વિધાને કહ્યું કર્મ કર, તુજ ઘટતું ગાંડિવપાણી! ૭૧

(ગીતાધ્યાય ૧૭ મો.)

છોડી શાસ્ત્રવિધિ શ્રદ્ધાળુ જે યજ્ઞન કરે છે અહીં તેની,—
સત્ય તથા રજ તમ માંહે કહો નિષ્ઠા કયી કહેવી એની? ૭૨
સ્વાભાવિક હોયે છે શ્રદ્ધા ત્રિધા મનુષ્યોની માંડી,
સાત્ત્વિકી, રાજસી, તથા તામસી, તે સુણુ ધ્યાન દઈ આંહી. ૭૩
હોયે છે સત્વાનુરૂપ હે ભારત! શ્રદ્ધા સર્વ તણી,
જે, જે શ્રદ્ધાયુક્ત હોય તે, તે શ્રદ્ધાનો માન, ગુણી! ૭૪
દેવોને સાત્ત્વિકો યજે છે, રાજસ રાક્ષસ યક્ષ સહી,
ભૂત પ્રેત આદિકને તામસ યજેછ, હે કૌંતેય! અહીં. ૭૫
આહાર પણ ત્રણ પ્રકારનો પ્રિય સર્વ તણો હોયે છે માન,
તેમ યજ્ઞ, તપ, દાન તેમનાં તણો ભેદ આ સુણુ ગુણુવાન! ૭૬
આયુ, સત્વ ગુણ, સુખ, આરોગ્ય તથા પ્રીતી વર્ધન, રક્ષવાન,
સ્તિગ્ધ, હૃદ્ય, સ્થિર આહાર સાત્ત્વિકને પ્રિય હોયે છે મતિમાન! ૭૭
કંડવો, ખાટો, ખારો, તીજો, રૂક્ષ, ઉષ્ણ અતિ દા' કરનાર,—

૭૦ ઝૂઝે-બહુ હાથ પગ વીંઝવાથી, બહુ પ્રયત્નથી. ૭૭ સ્તિગ્ધ—
સ્નેહયુક્ત. ચીકણશવાળો. હૃદ્ય—હૃદયને પ્રિય લાગે એવો સ્થિર—
દેહમાં ઘણા કાળ સુધી રસરૂપ અશે કરી રહેનાર.

આહાર રાજસને છે ગમતો, દુઃખ, શોક રજને દેનાર ૭૮
 પહોરવારનું, ગતરસ, વાસી, ગંધાતું, ઉચ્છિષ્ટ અમેધ્ય,
 ભોજન તામસને પ્રિય છે તે, નખળું, નેષ્ટ, સદૈવ નિષેધ્ય. ૭૯
 ક્ષણ આશા વિષ્ણુ યજ્ઞ જ મારે કરવો છે એવું ધારી,—
 કરેછ વિધિપૂર્વક એકાગ્રે, તે સાત્ત્વિક લેજે ધારી. ૮૦
 ક્ષણ ઉદ્દેશી દંભ માટ જે યજ્ઞ કરે છે ડોળ ધરી,
 ભરત શ્રેષ્ઠ! તે યજ્ઞ જાણજે, છે રાજસ નથી ફેર જરી. ૮૧
 વિધિવિહીન, વિષ્ણુઅન્નદાન, દક્ષિણારહિત, મંત્રહીન જેહ;—
 શ્રધ્ધારહિત યજ્ઞ હે અર્જુન : તામસ કહેવાયે અહીં તેહ. ૮૨
 પૂજન દેવ દ્વિજ ગુરુ પ્રાજ્ઞનું, શૌચ અને આર્જવ શુભ રીત,
 શ્રદ્ધાચર્ય વળી તેમ અહિંસા, શારીર તપ કહેવાય ખચીત. ૮૩
 અનુદ્વેગકર, સત્યપ્રિય, હિતકારિ વેણુ વદવું ભલીભાત,
 અને વેદ અભ્યાસ તેહ તપ વાણીનું ગણવું, હે બ્રાત! ૮૪
 નિર્મળમન, શુભ સૌમ્યપણું ને મૌન, આત્મવશપણું નિર્ધાર.

૭૮ રક્ષ—લૂપો, કરકરો, ગળામાં ખુચે એવો. દા' કરનાર—
 શરીરમાં દાહ કરે એવો. રજ—રોગ. ૭૯ અમેધ્ય—અપવિત્ર, યજ્ઞમાં
 ધ્રુમ ન જાગે એવા અથવા નહિ ભક્ષણ કરવા યોગ્ય. નિષેધ્ય—નિષેધ
 કરવા જેવું.

નેમ ભાવસંશુષ્ઠિ એ જ છે માનસ તપ અર્જુન ! અવધાર. ૮૫
 દેવું એમ જણી દેશકાળ ને પાત્ર ભેઈ હે પાર્થ ! અહીં,
 અનુપકારિને દેવું દાન તે સાત્વિક દાન વદાય. સહી. ૮૬
 પ્રત્યુપકારાર્થે વા ફળ ફરી મળે એમ જાણી જે દાન,
 દેવું મનમાં કલેશ કરી તે રાજસ છે, અર્જુન ! તું જાણુ. ૮૭
 અદેશકાળે, અપાત્રને જે દાન અવજ્ઞા કરી અપાય,
 હે અર્જુન ! તે દાન જ નિશ્ચય તામસ દાન સદા કહેવાય. ૮૮
 તેથી અશ્રદ્ધાથી હોમ્બેલું દીધેલું, કીધેલું કર્મ,
 ત્યમ તપ તેવું છે જ અસદ્ અહીં તહી, હે પાર્થ સમજ આ મર્મ. ૮૯
 (ગીતાધ્યાય ૧૮ મો.)

હે મહાબાહો ! સંન્યાસ તથા ત્યાગ તણું હું હે હૃષીકેશ,
 પ્રથક્ તત્વ જાણુવા ચહું છું, કેશિનિષ્ઠન હે વિશ્વેશ ! ૯૦
 પાર્થ ! કામ્ય કર્મના ન્યાસને કવિઓ જાણે છે સંન્યાસ;
 વિચક્ષણો અહીં ત્યાગ કરે છે, સર્વકર્મ ફળ કેરો ન્યાસ. ૯૧
 દોષયુક્ત છે કર્મ તેથી તે ત્યાગ્ય કહે છે સાંખ્ય સુજાણુ,
 યજ્ઞદાન તપ કર્મ ત્યાગ્ય નથી, મીમાંસકો કહે છે જાણુ. ૯૨
 ભરત શ્રેષ્ઠ ! તે ત્યાગ વિષે મુજ નિશ્ચય સુણુ કહું છું આવાર;

૮૫ સૌમ્યપણું—પારકું હિત ઇચ્છવાપણું, નરમાશ, કોમળતા. ૯૧
 કામ્ય કર્મ—કામનાવાળાં કર્મ, ફળની ઇચ્છાવાળાં કર્મ. ન્યાસને—ત્યાગને.
 કવિઓ—પ્રવીણ પુરુષો. વિચક્ષણો—ડાહ્યા, બિદ્વાન. ૯૨ ત્યાગ્ય—તજવા
 યોગ્ય સાંખ્ય સુજાણુ—સાંખ્ય શાસ્ત્ર જાણનારા. મીમાંસકો—મીમાંસા
 શાસ્ત્ર જાણનારા.

ત્રણ પ્રકારનો ત્યાગ કહ્યો છે તત્ત્વ દર્શિયોએ નિર્ધાર. ૯૩
 યજ્ઞદાન તપ કર્મ ન તજવાં, પણ તે આચરવાં શુભ રીત;
 યજ્ઞદાન તપ બુદ્ધિમાનને કરેછ પાવન પાર્થ ખચીત. ૯૪
 પણ તે કર્મો સંગ તથા કૃણ આશ ત્યાગી કરવાં એવો;
 નિશ્ચય મત છે ઉત્તમ મારો, તું ઉરમાં ધરજે તેવો. ૯૫
 નિયતકર્મનો ત્યાગ યોગ્ય નથી, હે કુંતીસુત જાણુ સદાય;
 મોહે તેનો ત્યાગ થાય તે તામસ ત્યાગ અહીં કહેવાય. ૯૬
 કાય કલેશ ભયથી દુઃખ જાણી નિત્ય કર્મનો ત્યાગ કરાય,
 તે છે રાજસ ત્યાગ, ત્યાગ કૃણ તેથી નાજ કદાચ લભાય. ૯૭
 નિયત કર્મ કરવું જ એમ ગણી કર્મસંગ કૃણ ત્યાગી કરાય,
 હે અર્જુન ! તે ત્યાગ મહીમાં સાત્ત્વિક ત્યાગ સદૈવ મનાય. ૯૮
 દુષ્ટકર્મને નવ દ્વેષે ત્યમ સુષ્ટક વિષે આસકત ન થાય,
 બુદ્ધિમાન, ગત સંશય સાત્ત્વિક ત્યાગી તે છે અત્ર સદાય. ૯૯
 દેહ ધારીયે સર્વ કર્મનો ત્યાગ કરી ન શકાય કદાચ,
 માટે કર્મ કૃણ ત્યાગે તે ત્યાગી મુખ્ય અહીં કહેવાય, ૧૦૦
 ત્રિવિધ કર્મ કૃણ ઈષ્ટ અનિષ્ટ અને મિશ્રિત જે કંઈ કહેવાય;
 અત્યાગીને થાય મરણુ પછી, ત્યાગીને નવ થાય કદાચ. ૧૦૧

૯૫ સંગ—કર્તાપણાનું અભિમાન. ૯૮ નિયત—નિત્ય કર્મ,
 યોગે કરવાનાં આવશ્યક કર્મ.

જેને હું પદ નથી હેંચામાં, જેની ભુખ્તિ નહીં લેવાય;
હણી આ લોકોને નથી હણતો, નથી બંધાતો તેય કહાય. ૧૦૨
પ્રાણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય શૂદ્રનાં સ્વાભાવિક ગુણથી અહીંજેહ,
વિભક્ત કર્મો છે હે અર્જુન ! સાંભળ હું સંભળાવું તેહ. ૧૦૩
શમ, દમ, તપ ને શૌચ, ધર્મા ત્યમ આર્જવ, જ્ઞાન વિજ્ઞાન તથા,
આસ્તિકતા એ નવ સ્વાભાવિક બ્રહ્મ કર્મ તું જાણુ યથા. ૧૦૪
શૌર્ય, તેજ, ધૃતિ, દક્ષિણ્ય તથા યુધ્ધેથી હડવું ન કદા,
ઉદારતા, સુપ્રભુત્વ સહજ એ ક્ષાત્ર કર્મ છે જાણુ સદા. ૧૦૫
કૃષિ, ગોરક્ષા, ને વાણિજ્ય જ સહજ કર્મ છે વૈશ્યતાણું;
ત્રિવર્ણ સેવા સહજ કર્મ સુ શૂદ્રતાણું શું અધિક ભણું ? ૧૦૬
નિજ નિજ કર્મે અભિરત નર પામે સંસિધ્ધિ સદા હે બ્રાત,
સ્વકર્મરત પામેછ સિધ્ધિ જયમ તે સુણ હે ભારત ભદ્રીભાત. ૧૦૭
છેજેથી સૌ ભૂત પ્રવૃત્તિ, જેથી વ્યાપ્ત છે આ જગ સર્વ,
સ્વકર્મથી તેને સેવીને પામે સિધ્ધિ નરો નિર્ગર્વ. ૧૦૮
વિગુણ છતાં છે સ્વધર્મ શ્રેયસ પરધર્માચરણથી નિપ્પાપ !
સ્વભાવ નિયતકર્મ કર્તાને અડતું નથી જરાપણ પાપ. ૧૦૯

૧૦૨ વિભક્ત—વહેંચેલાં. ૧૦૪ બ્રહ્મકર્મ—બ્રહ્મણનાં કર્મ.
યથા—એ પ્રમાણે. ૧૦૫ ધૃતિ—ધીરજ, દિમ્બત. દક્ષિણ્ય—દક્ષિણતા,
ઉત્સાહ, ક્ષાત્રકર્મ—ક્ષત્રિયનાં કર્મ. ૧૦૬ વાણિજ્ય—વેપાર. સહજ—
સ્વાભાવિક. ૧૦૭ અભિરત—તત્પર. ૧૦૮ વિગુણ—ઓછા ગુણવાળો.
નિયત—નિયમયુક્ત.

સહજ કર્મ તજવું ન કદાપિ, સદોષ હોય તથાપિ વીર !
ધુમે અગ્નિ વીંટયા જેવાં છે સર્વે કર્મ દોષેથી, ધીર ! ૧૧૦

અસકત બુધ્ધિ તથા જિતાત્મા, ઇચ્છા રહિત સદા નર સાર,
સંન્યાસે પામેજ પરમ નૈષ્કર્મ્ય સિદ્ધિ અર્જુન ! અવધાર. ૧૧૧

માને છે અહંકાર થકી તું, હું નહિ અત્ર લડું આ વાર,
પણ એ નિશ્ચય છે મિથ્યા, તુજ પ્રકૃતિ નિયોજશે નિર્ધાર ૧૧૨

સ્વાભાવિક તુજકર્મ થકી તું નિબળ્યો છે અર્જુન નિર્ધાર,
મોહિથી ઇચ્છેછ ન કરવા, પણ તું અવશ કરીશ અવધાર. ૧૧૩
સર્વ પ્રાણિને હૃદય રહ્યો છે ઇશ્વર તે સૌને નિર્ધાર.

માયાયત્રે સૂત્રધારની રીત લભાવે છે તું ધાર. ૧૧૪

માટે તું સૌ કર્મ ત્યાગીને આશ્રય એકજ કર મારો;
શોચ ન કર, હું સર્વે પાપથી મોક્ષ કરીશ અર્જુન તારો. ૧૧૫

ધર્મરૂપ સંવાદ આપણા આ લણુશે જે ધરી અતિ પ્રેમ,
જ્ઞાનયજ્ઞથી ઇષ્ટ થાઉં હું તેને મતિ મારી છે એમ. ૧૧૬

શ્રદ્ધાવાન, અસૂયાદિ રહિત સુણુશે જે આ શુભ સંવાદ,
મુક્ત થઈ તે પુણ્યસ્વી શુભ લોક વિષે વસશે અવિવાદ. ૧૧૭

હે અર્જુન ! એકાગ્ર ચિત્તથી સાંભળ્યું શું તેં ગીતા જ્ઞાન ?
મોહ ટળ્યો શું ધનંજય તારો ? કહે હવે મુજને મતિમાન. ૧૧૮

હે અર્યુત ! મુજ મોહ મટ્યો, સ્મૃતિ આપ પ્રસાદે આવી સહી;

ગતસંદેહ ઉભો છું, કરીશ હું આપ કહ્યા રીતે જ અહીં. ૧૧૯
 હે નૃપ! મહાત્મા વાસુદેવ ને પાર્થ તણો મેં આ રીતે,
 સંવાદ સુણ્યો અતિ અદ્ભુત દેમાંચ થાય તેવો પ્રીતે. ૧૨૦
 યોગ કહેતા યોગેશ્વર સાક્ષાત કૃષ્ણ પોતે ભાખ્યું,
 પરમ ગુહ્ય ગીતાનું જ્ઞાન મેં વ્યાસ પ્રસાદ થકી આખ્યું. ૧૨૧
 હે નૃપ! કેશવ પાર્થ તણો અદ્ભુત પવિત્ર શુભ આ સંવાદ,
 સંભારી સંભારી ફરી ફરી હરખું છું હું અહીં આવિવાદ. ૧૨૨
 સંભારી સંભારી રૂપ તે અતિ અદ્ભુત હરિનું ભારી,
 પામું છું વિરમય હે રાજા! ફરી ફરી જઉં તે પર ચારી. ૧૨૩
 જ્યાં યોગેશ્વર કૃષ્ણ તથા જ્યાં પાર્થ ધનુર્ધર છે અવધાર,
 ત્યાં શ્રી, વિજય, ભૂતિ, નીતિ ધ્રુવ છે મુજ મતિમાં નૃપ નિર્ધાર. ૧૨૪

વલણ

નિર્ધાર કરી આ ઉપરથી સુતસહ હે ભૂપાળ!

ભગ્નો શરણુ શ્રી કૃષ્ણને, ગુણ કરશે ગોપાળદે. ૧૨૫

इति श्री लघु भगवद्गीता समाप्त.

ॐ शान्ति शान्ति शान्ति:

આ સાર ભગવત ગીતનો છે કમ ભક્તિ જ્ઞાનમાં,
નરુજન્મને એ સદ્ગુણ કરશે લાભ જશે દરિધામમાં.

વાંચી કિતારો હૃદયમાં કર્તવ્ય કરતાં દરધડી,
માનવ સુદૃઢભ દેહ મળતાં સાધ્યને કિન્તમ ગતિ.

